

TÜRKİYE'DEKİ SİĞINMACI VE MÜLTECİLERİN TÜRK İŞGÜCÜ PİYASASINA ETKİSİ: BİR SAHA ARAŞTIRMASI^{1*}

İsmail Hakkı İŞCAN², Mesut ÇAKIR³

Öz

Ülkemize başta Suriye'den olmak üzere gelen ve son yıllarda sayıları önemli ölçüde artan sığınmacıların Türk işgücü piyasasına yönelik önemli etkileri vardır. Bu çalışmanın temel amacı, geniş kapsamlı bir saha çalışmasından elde edilen veriler ölçüsünde, Türkiye'deki emek piyasasının göçten nasıl etkilendiğini ortaya koymaktır. Çalışmanın analiz kısmında, Türkiye'de 26 il genelinde ve 2526 sığınmacı üzerinde gerçekleştirilen saha araştırması ile başta Suriyeliler olmak üzere Türkiye'deki Uluslararası Koruma ve Geçici Koruma Başvuru Sahibi Sığınmacıların Türkiye'nin sosyo-ekonomik yapısına yönelik etkilerinin araştırıldığı geniş kapsamlı bir çalışmanın verileri kullanılmaktadır. Saha çalışmasında edilen veriler, yapılandırılmış görüşme tekniği ile ve beş grupta hazırlanan anket soruları ile toplanmıştır. Araştırmanın Türk işgücü piyasasına yönelik olan bölümüne ait verilerin değerlendirildiği bu çalışma, Türkiye'de göç sonrası oluşan sosyal ve ekonomik etkileşimin boyutlarını, emek piyasasına yönelik olarak ölçmeye çalışmaktadır. Türkiye, işsizliğin yüksek, güvencesiz ve kayıt dışı çalışma biçimlerinin yoğun ve işçi kesimi arasında ücret rekabetinin fazla olduğu bir ülkedir. Dolayısıyla araştırma kapsamındaki yabancıların geleneksel göçmen işçilerin yaşadıkları sorunları yaşadıkları anlaşılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Sığınmacı, Göç, Mülteci, İşgücü Piyasası, Saha Çalışması*

^{1*} 1- Bu çalışmada, Bilecik Şeyh Edebalı Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Ana Bilim Dalında, yüksek lisans öğrencisi Mesut ÇAKIR'ın, Doç.Dr. İsmail Hakkı İŞCAN'ın danışmanlığında yürütülen "Türkiye'deki Uluslararası Koruma ve Geçici Koruma Başvuru Sahibi Sığınmacıların Türkiye'nin Sosyo-Ekonomik Yapısına Etkisi: Bir Saha Araştırması" konulu yüksek lisans tez çalışmasında elde edilen verilerin bir kısmı kullanılmıştır.

² 2- Bu çalışma, 02-05 Mayıs 2019 tarihleri arasında Erzurum'da düzenlenen Al Farabi, 4. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresinde sunulan "Türkiye'ye Göçün Türk İşgücü Piyasasına Etkisi: Bir Saha Araştırması" adlı çalışmanın güncellenmiş ve genişletilmiş halidir.

³ Doç.Dr., Bilecik Şeyh Edebalı Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü Öğretim Üyesi, ismailhakkı.iscan@bilecik.edu.tr, Orcid No: <https://orcid.org/0000-0003-2786-4928>

³ Bilecik Şeyh Edebalı Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat ABD Yüksek Lisans Öğrencisi, mesut.cakir@goc.gov.tr, Orcid No: <https://orcid.org/0000-0001-9122-6942>

THE TURKISH LABOR MARKET IMPACT OF REFUGEES AND ASYLUM SEEKERS IN TURKEY: A FIELD STUDY

Abstract

Refugees and asylum seekers, especially from Syria have effects on the Turkish labor market. The main purpose of the study, migration is how it affects the labor market in Turkey. In the analysis part of this study , the data of survey in the 26 province and 2526 refugees and asylum seekers are used. In this survey, mainly syrians including refugees and asylum seeker, who are International Protection and Temporary Protection Applicant in Turkey are being investigated effects on Turkey's socio-economic structure. The data obtained in the field study were collected by structured interview technique and five group questionnaire questions. In this study, the section of the Turkish labour market data of a comprehensive survey study are used. And in this study, the dimensions of social and economic interaction in Turkey after migration is trying to measure for the labor market. Turkey is a country where unemployment is high and there is intense forms of unsecured work and more competition among workers. Therefore, it is understood that refugees in the research experience problems experienced by traditional migrant workers.

Key Words: *Asylum Seeker, Migration, Refugee, Labor Market, Field Work*

Giriş

Geçmişten günümüze dünya tarihindeki siyasi ve sosyo-ekonomik gelişmeler çeşitli bölge ve ülke toplumları üzerinde önemli etkiler bırakmıştır. Bu etkilerin belki de en önemlisi bu bölge ve ülkelerdeki insanların resmi veya gayri resmi yollarla adeta göçe zorlanmasıdır. 15 Mart 2011 tarihinde Suriye'de başlayan siyasi kriz, uluslararası bir boyut kazanarak bölge insanının çoğunluğunun kendi yurdunu terk etmesine neden olmuş ve başta Türkiye olmak üzere çeşitli ülkelere büyük oranda göç akınları başlamıştır.

Uluslararası düzeyde bu insani drama yapıcı çok fazla tepki veren ülke olmamış, Türkiye, tarihinin ve coğrafyasının verdiği sorumluluk ile bu yükün altına adeta tek başına kalmıştır. Yaklaşık yedi yıldır devam eden bu durum ve oluşturduğu etkiler, uzun bir süre daha devam edecek gibi görünmektedir. Zira şu anda Suriye'de oluşan siyasi ve güvenlik endişesi giderilmiş olsa bile o bölgede yıkılan yerleşim yerlerinin tekrar onarılması ve uzun bir süredir çeşitli ideallerle ülke dışında hayat kurmuş ve geleceğini planlamış insanların kendi vatanları dahi olsa geri dönüşleri bir hayli zaman alacağına benzemektedir.

Türkiye'de mülteci ve sığınmacı (2013 yılında yapılan düzenleme ile “şartlı mülteci”) statüsünde bulunan yabancıların %90'ından fazlasını oluşturan Suriyelilerin giderek artan sayıları, Türkiye'nin demografik yapısını ve toplumsal dinamiklerini etkilediği gibi ekonomik yapısını ve işleyişini de etkiler bir güce ulaşmıştır. Uzun yıllardır kronik ekonomik sorunlarından birisi olan işsizlikle mücadele eden Türkiye, Suriye krizi ile birlikte bu sorunun çok daha büyümüş hali ile karşı karşıya kalmıştır. Bununla birlikte Türkiye ekonomisinde artan talep ve harcamalar sayesinde yaşanan ekonomik canlılık, işgücünde düşük maliyetli ucuz işgücünün getirdiği avantajlar, göçün olumlu etkilerinin de dikkate alınması gerektiğini göstermektedir.

Aslında Suriyeliler Türkiye'de hem ekonomik ve hem de toplumsal temelde birçok sıkıntı kaynağı oluşturabilecekleri gibi sosyal zenginleşmenin ve ekonomik canlanmanın getirdiği olumlu yöndeki gelişmelere de kaynak olabilirler. Göçün hangi yönde etki doğuracağı, bu çalışma gibi alanda ve sahada yapılan araştırmalarla netlik kazanarak ülke yöneticilerinin konu ile ilgili alacağı karar ve politikaların oluşmasına katkı sağlayabilir.

Türkiye’de 2013 yılında başlayan ve 2016 yılında yapılan hukuksal düzenlemelerle devam eden mülteci ve (şartlı mülteci statüsündeki) sığınmacıların Türkiye işgücü piyasasındaki etkilerini ve bu etkilerin ekonomik sonuçlarını orta ve uzun vadede tespit etmek oldukça güçtür. Bu çalışma, Türkiye’ye göç eden Suriyeliler dâhil mülteci ve sığınmacılardan bir örnekleme, Türkiye’nin sosyal ve ekonomik dinamikler üzerindeki etkilerini araştıran anket tarzında yapılan bir saha çalışmasının, Türkiye istihdam yapısına yönelik olan sorularından elde edilen cevapların analizine yöneliktir. Çalışma, alanda yapılan birçok saha araştırmalarından farklı olarak katılımcı sayısının yüksek sayıda olması ve uygulamanın eşit sayıda olmamakla birlikte Türkiye’nin 26 ilinde gerçekleştirilmiş olması gibi bazı farklılıklarla literatüre katkı sağlamayı amaçlamaktadır.

İkinci bölümde göç konusunda karşılaşılan temel kavramlar ve hukuki olarak Türkiye’de gerçekleşen evrim anlatılacaktır. Üçüncü bölümde göç teorileri, ilk dönem ve modern dönem olmak üzere iki kısımda toplanarak incelenecektir. Dördüncü bölümde dünya genelinde ve Türkiye özelinde göç rakamları verilerek göçe dair sayısal bir çerçeve ortaya konacaktır. Beşinci bölümde Türkiye’de işgücü piyasası ele alınacak Türkiye’nin istihdam yapısına yönelik temel dinamikler ortaya konduktan sonra sığınmacı ve mültecilerin Türkiye’deki çalışma hakları ve rakamlarla çalışma durumları incelenecektir. Yapılan saha araştırmasının yöntemi konusunda bilgi verildiği izleyen bölümde aynı zamanda saha araştırmasının bulguları da incelenecektir. Sonuç bölümünde ise genel bir değerlendirme yapılacaktır.

Kavramsal ve Hukuksal Çerçeve

Temel Kavramlar

Göç, temelinde ekonomik, siyasi ve/veya toplumsal sebeplerle bireylerin veya toplulukların bir ülkeden başka bir ülkeye, bir yerleşim biriminden başka bir yerleşim yerine gitmesi olarak tanımlanabilir (Kalkınma Bakanlığı, 2014: 1). Tarihsel olarak her devirde değişen siyasi, toplumsal ve çevresel unsurlar zoruyla yaşam koşullarında meydana gelen değişimler, göçleri

ortaya çıkarmıştır (Deniz, 2008: 4). Dolayısıyla göç, toplumların sosyo-kültürel, ekonomik ve politik yapısı ve işleyişi ile ilişkili bir olaydır. Göç, eğitim ve ekonomi gibi kişinin kendi isteğine bağlı gelişebileceği gibi, politik nedenlerle veya savaş sonucu zorunlu bir şekilde de görülebilir. Göçe ilişkin sınıflandırmaların büyük bir bölümü, hareketin gerçekleştiği alan birimleri arasındaki uzaklık ölçütünü temel almaktadır. Buradan hareketle “iç göç” ve “dış göç” şeklinde genel bir ayırım yapılabilir. Bir ülkede ulusal sınırlar içerisindeki yerleşim birimleri arasında gerçekleşen nüfus hareketliliğine iç göçler; bir ülkenin siyasi sınırlarını aşarak başka bir ülkeye doğru olan ve uzun müddet kalmak, çalışmak ve/veya yerleşmek için yapılan nüfus hareketine ise uluslararası göçler denilmektedir (Lewis, 1982: 15; Yaman, 2016: 99; Kalkınma Bakanlığı, 2014: 1).

İnsanlar, tarihin eski dönemlerinden bu yana ekonomik nedenler başta olmak üzere savaş ve siyasi çalkantılar gibi nedenlerle göç etmişlerdir. Tarihsel olarak oldukça eski bir olgu olmasına rağmen göçün uluslararası bir sorun haline gelmesi, elbette göçmenlerin sayısındaki artışla ilgilidir. Göçün ve göçmenlerin sayısındaki artışları etkileyen birçok unsur söz konusu edilebilirken bu unsurların belki de en önemlisinin genel olarak dünyadaki küreselleşme eğilimlerindeki yükseliş olduğunu söyleyebiliriz. Dünya tarihinde Afrika toplumlarının köleleştirilmesinden Hindistan, Çin ve Japonya'dan Avrupa'ya olan emek akışının, ABD'ye kitlesel göçün ve İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki Kuzeye göçün kapitalizmin ve sömürgeciliğin gelişmesinin ayrılmaz bir parçası olduğunu savunan görüşler (Cohen, 1987; Marfleet, 2006; Castles and Miller, 2009) göç olgusuna bu tarz bir bakışın sahibidirler. Ayrıca bu tespit, özellikle 1980 sonrası göçmenlerin sayısındaki artışla da görülebilir. Özellikle sermaye ve mal ticareti önündeki engellerin kaldırılması ve serbestleştirilmesi, insan kaynaklarının hareketliliğini de beraberinde getirmiştir.

Bunun dışında Ulusal ve uluslararası gelir eşitsizlikleri, çalışma olanaklarının dengesiz dağılımı, siyasi, etnik, dinsel ve benzeri kültürel haklar alanında yaşanan gerilimler göçün itme ve çekme etkenlerinin temelini oluşturmaktadır. Bununla birlikte hane halkı özellik ve kararları

ile bireyin özellikleri, ilgileri ve ihtiyaçları da göç davranışının temel fonksiyonuna dâhildir. Göçün ilintili olduğu bu etkenler kabul edilebilir olmakla birlikte bunlar üzerindeki tartışmalar, bulunulan zamana ve bölgelere göre farklılaşmakta ve bu tartışmaları etkileyen iki temel unsur söz konusu olmaktadır. Bunlar, göç baskısını arttıran etmenlerle artan göç baskısını kontrol etme çabalarıdır. Bu iki ana kuvvet, göçün nasıl tanımlanacağını ve nasıl gerçekleşeceğini belirlemektedir (Sirkeci, 2006: 34).

Göç konusunda kavramsal düzeyde açıklanması gereken hususlardan bir diğeri, sığınmacı (*asylum seeker*) ve mülteci (*refugee*) kavramlarının ayrıştırılarak tanımlanmalarıdır. 1951 Mültecilerin Hukuki Durumuna Dair Cenevre Konvansiyonu'na (1951 Sözleşmesi) göre mülteci; “ırkı, dini, milliyeti belirli bir toplumsal gruba üyeliği veya siyasi düşünceleri nedeniyle takibata uğrayacağından haklı olarak korktuğu için, vatandaşı olduğu ülke dışında bulunan ve vatandaşı olduğu ülkenin himayesinden istifade edemeyen veya korkudan dolayı istifade etmek istemeyen ya da uyruğu yoksa önceden ikamet ettiği ülke dışında bulunuyorsa oraya dönmeyen veya korkudan dolayı dönmek istemeyen yabancı” şeklinde tanımlanmaktadır (BMMYK, 1998: 68). Bu tanımlamada öngörülen nedenler dolayısıyla ülkesini terk ederek başka bir ülkenin korumasını talep eden kişi, iddia ettiği hususlar doğrulanıncaya kadar “sığınmacı”, iddiaların doğrulanması ile de “mülteci” statüsüne geçmektedir. İskan Kanunumuz Madde3/3'e göre “Türkiye’de yerleşmek maksadıyla olmayıp bir zaruret ilcasıyla muvakkat oturmak üzere sığınanlara sığınmacı denir”. Sığınmacı kavramı ilerde inceleneceği gibi Türk hukukunda 2013 yılında yapılan düzenleme ile “şartlı mülteci” statüsü ile değiştirilmiştir.

Göçmen (*migrant*) ise mülteci tanımındaki zorlayıcı nedenler dışında ve genelde ekonomik gerekçelerle ülkesini gönüllü olarak terk ederek başka bir ülkeye yasal veya yasal olmayan yollarla giden ve orada yaşayan yabancıdır. Mülteci ve sığınmacılar göçmen kişi olarak değerlendirilebilir ancak her göçmen kişi sığınmacı veya mülteci değildir. Bu türde bir ayırımın pratikte yapılması da zordur. Zira insanların yaşam haklarının tehlikeye girmesi, ekonomik ve/veya sosyal gerekçelerle gerçekleşiyor olabilir. Yani 1951 Sözleşmesinin mülteci tanımlamasında yer verdiği hususların pratikte çok

daha geniş bir toplum kesimini içine alacak duruma geldiğini söyleyebiliriz.

Türkiye’de Sığınmacı/Mültecilere Yönelik Hukuksal Düzenlemeler

Türkiye’de sığınmacı ve mültecilere yönelik hukuksal yapılanma oldukça karmaşık bir yapı arz etmektedir. Bu, Türkiye’nin coğrafi konumundan kaynaklanan ve göç için avantaj olarak yorumlanabilecek şartlara karşı duyduğu kaygının bir tezahürü olarak yorumlanabilir. Zira Türkiye’nin içinde bulunduğu coğrafya her zaman önemli nüfus hareketlerine sahne olmuştur. Türkiye’nin hukuki mevzuatının geldiği aşamayı ifade etmek için uluslararası düzeyde konu ile ilgili hukuksal düzenlemelere değinmek gerekir.

Uluslararası düzeyde sığınmacı/mültecilere yönelik hukuksal zemin, 14 Aralık 1950’de BM Genel Kurulu’nda kabul edilen, 28 Temmuz 1951 tarihinde Cenevre’de imzalanan ve 22 Nisan 1954 tarihinde de yürürlüğe giren “1951 Sözleşmesi” ile düzenlenmiştir. Bu sözleşme 1967 tarihli bir protokolle de güncellenmiştir. Bu güncellenmenin nedeni, 1951 Sözleşmesinin bu tarihten önce meydana gelen göç hadiseleri nedeniyle mülteci olanlara yönelik olması ile ilgilidir. Bu tarihten sonra ortaya çıkan göçler nedeniyle mülteci olanların Sözleşme kapsamına girebilmelerini sağlamak amacıyla, 1951 Sözleşmesi kapsamındaki bütün mültecilerin, Ocak 1951 tarihi ile sınırlandırılmaksızın ve aynı zamanda coğrafi olarak nerede olduklarına da bakılmaksızın eşit hukuksal statüden yararlanmaları için “*Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin 1967 Protokolü*” kabul edilmiştir.

Her iki sözleşmeye de imza atan ve taraf olan Türkiye, 1951 Sözleşmesini iki çekince ile sınırlandırmıştır. Bunlardan biri, bu “sözleşmenin hiçbir hükmü, mülteciye Türkiye’de Türk uyruklu kimselerin haklarından fazlasını sağladığı şeklinde yorumlanamaz” çekincesidir (Erdoğan, 2015: 45). Türkiye ikinci ve çok daha önemli çekincesini, coğrafi şartlarını göz önünde bulundurarak, mülteciliğin belirlenmesi konusunda öngörülen seçme hakkını kullanmış ve coğrafi kısıtlama ile sadece Avrupadan (Avrupa Konseyi üyesi ülkelerden), Rusya ve Eski Sovyetler Birliği Devletlerinden Türkiye’ye gelen ve iltica etmek isteyen yabancıları, Sözleşme kapsamında “*mülteci*” olarak kabul edeceğini, bu kapsam dışındaki ülkelerden gelenleri ise “*sığınmacı*” olarak tanıyacağını,

359 sayılı deklarasyonla kabul etmiştir (BMMYK ve EGM, 2005: 12). Türkiye bu çekincelerini 1967 tarihli Protokolde de devam ettirmiştir.

Göç konusunda Türkiye için asıl muhatap ülkeler olan kendi coğrafyasına yakın ve komşu durumunda bulunan, Suriye, Irak, İran ve Afganistan gibi Avrupa dışından gelenlerin Türkiye’de mülteci statüsü alması, coğrafi çekincenin kaldırılmadığı sürece mümkün görünmemektedir. Türkiye bu çekince ile Avrupa ülkeleri dışından gelenleri sadece üçüncü ülkelere yönelik talepleri çerçevesinde “geçici sığınmacı” statüsü vererek kabul etmiştir. Aslında 1951 Sözleşmesinden bu yana Türkiye’ye komşu coğrafyalarda gerçekleşen olaylar sonucu, Türkiye’ye yönelik göç akınları, Türkiye’nin coğrafi kısıtlama konusunda ne kadar haklı olduğunu göstermektedir. Son dönemde özellikle 1988-1991 İran-İrak Savaşı, 1990-1991 Körfez Savaşı ve Ortadoğu’da istikrarsızlığın getirdiği ve 2011 yılında Suriye’de baş gösteren iç karışıklık ve yaşanan insani kriz, Türkiye’yi etkileyen yoğun nüfus hareketlerine neden olmuştur.

Türkiye’nin kara sınırları boyunca yaşadığı güvenlik sorunu, sınır bölgelerindeki terör olayları ve çevre ülkelerde yaşanan ekonomik, siyasi ve insani krizler nedeniyle sığınma arayanların sayısındaki artışlar, Türkiye’de mülteci hukukunun farklı kanunlarda ve dağınık haldeki düzenlemelerden oluşmasına neden olmuştur. Bu durum şüphesiz hem içte ve hem de dışta Türkiye’nin önemli sıkıntılar yaşamasına neden olmuştur.

Ancak Türkiye’nin haklı gerekçelerle savunduğu bu çekincesine rağmen, taraf olduğu Evrensel İnsan Hakları Beyannamesi de çekinceyi pratikte adeta geçersiz kılmakta ve Türkiye’yi mültecileri kabul etme zorunluluğu ile karşı karşıya bırakmaktadır. Çekincenin anlamını yitirdiği, Türkiye’ye girenlerin zaten fiilen Türkiye’de kalıcı hale geldikleri, çok azının üçüncü ülkelere gittiği yönündeki görüşler, sığınmacıların uluslararası hukuktan doğan haklarının sağlanması için çekincenin bir an önce kaldırılması gerektiğini savunmaktadırlar. Diğer taraftan Türkiye-AB ilişkilerinde geline nokta Türkiye’nin üstlendiği sorumlulukları, coğrafi kısıtlamanın kaldırılmasını zorunlu hale getirmiştir. Özellikle son dönemde AB ile yapılan “Geri Kabul Anlaşması”, Türkiye’nin coğrafi çekince konusundaki ısrarını büyük ölçüde

sarsacaktır. Ancak bunlara rağmen Türkiye, coğrafi kısıtlama konusunda 2013 yılına kadar tereddütleri giderici ve bütüncül bir hukuki düzenleme de yapamamıştır (Erdoğan, 2015: 45-49). 2013 yılında gerçekleştirdiği düzenleme ile Türkiye, mülteci hukukuna yönelik önemli bir mesafe alınmasını sağlamış olmakla birlikte coğrafi çekincesini bu düzenlemede de devam ettirmiştir.

Göç konusunda Türkiye için AB'nin rolü, 2000 yılı sonrası gelişmelerde kendini göstermiştir. Konu bu dönemde taraflar arası müzakere sürecine hız kazandıran önemli bir husus haline gelmiştir. Bu doğrultuda AB, Türkiye'den 2001 yılı Katılım Ortaklığı Belgesi'nde mülteciler için coğrafi kısıtlamanın kaldırılması ve yeterli fiziki ve sosyal desteğin sağlanmasını talep etmiştir. Buna bağlı olarak 2001 yılında kabul edilen ve "Geçici Korumayı" tanımlayan AB Konsey Direktifi aynı yıl Türk hukukunca da tanınmıştır. Konsey Direktifi'ne göre kitlesel akın, özel bir bölge veya coğrafi alandan gelen çok sayıda yer değiştirmiş kişinin Topluluk sınırlarına varması anlamına gelmektedir. Geçici korumanın temel amacı, mülteci ve sığınmacıların hızlı bir şekilde güvenli bir ortama erişmelerini sağlamak ve temel insan haklarını güvence altına almaktır. Konsey Direktifi'ne göre geçici koruma, kitlesel akın durumlarında uygulanan istisnai bir usul olarak, geniş çapta sığınma olayları ile baş edilemediğinde gündeme gelecek ve olağan sığınma usulüne halel getirmeyecek bir mekanizmadır (Ergüven ve Özturanlı, 2013: 1038).

Türkiye'de iç siyasi dinamikler ve dışarda ise AB ve diğer uluslararası kurumlardan gelen talepler üzerine mülteciler ve sığınmacılar konusunda içinde Göç İdaresi Genel Müdürlüğü'nün oluşturulmasının da yer aldığı ilk kapsamlı düzenleme, 02.02.2013 tarihinde 6458 Sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu (YUKK) ile gerçekleştirilmiştir. Yasa, Türkiye'nin ihtiyaçları ve başta AB mevzuatı olmak üzere uluslararası düzenlemeleri dikkate alarak oluşturulmuştur. Yasa, pek çok alanda önemli değişiklikler getirmekle birlikte uluslararası koruma konusunda 1951 Sözleşmesi'ne Türkiye tarafından konulan coğrafi çekinceyi benimsemekte ve diğer hususları da buna göre yapılandırmaktadır. 2013 Yasası, 1951 Sözleşmesi'ne coğrafi sınırlama ile taraf olduğumuzu dikkate alarak uluslararası koruma statülerini, "mülteci", "şartlı mülteci", "ikincil koruma", ve "geçici koruma", şeklinde düzenlemiştir.

Önceki mevzuatın esasını teşkil eden ve sadece Avrupa'dan gelenleri “mülteci” olarak tanımlayan yaklaşım, 2013 Yasası'nda tekrar edilmekte ve daha önceki düzenlemelerdeki “sığınmacı” kavramından vazgeçilerek bunun yerine “şartlı mülteci” kavramı getirilmektedir (Erdoğan, 2015: 50-51; Ergüven ve Özturanlı, 2013: 1033).

YUKK 63. ve 91. maddelerine göre “Mülteci” veya “Şartlı Mülteci” kapsamında değerlendirilemeyen ancak menşe ülkesine veya ikamet ülkesine geri gönderildikleri takdirde hayati güvenlikleri tehlikede olacak yabancılara “İkincil Koruma” statüsü ve ülkesinden ayrılmaya zorlanmış olup ülkesine geri dönemeyen, acil ve geçici korunma ihtiyacı duyan yabancılar için de “Geçici Koruma” statüsü tanınmıştır. Geçici koruma ile ilgili düzenlemede içeriğinin Bakanlar Kurulu tarafın bir yönetmelikle belirleneceği ifade edildiğinden dolayı, 22 Ekim 2014 tarihinde “Geçici Koruma Yönetmeliği” yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

Bu süreçte Türkiye'nin geldiği aşama, hem içerde ve hem de başta AB olmak üzere uluslararası kuruluşlarca son derece sağlıklı bir yapılanma olarak yorumlanmış, 2013 İlerleme Raporu'nda Türkiye'nin güvenlik odaklı yaklaşımdan insani yaklaşıma doğru gidilmesine olumlu yönde dikkat çekilmiştir.

Göç Teorileri

Göç olgusu, iç ve dış göçleri de kapsayacak şekilde önemli ölçüde araştırmaya ve çalışmaya konu olmaktadır. Bu çalışmaların genel içeriğinde göçün nedenleri, göçün uygulanma biçimleri, göç sonrası göç veren ve alan ülkede meydana gelen sosyal ve ekonomik değişimler, göç edenlerin göç ettikleri toplumdaki etkilenme ve onları etkileme biçimleri gibi konular yer almaktadır. Dolayısıyla göç eylemini üç değişken çerçevesinde incelemek mümkündür. Bunlar göç veren yerleşim birimi, göç eden topluluk ve göç alan yerleşim birimidir (Yaman, 2016: 99).

Diğer taraftan ülkeler arası gerçekleşen göç, uluslararası siyasette devletlerarası ilişkileri etkilemekte, ülkelerin göçe yönelik dış politikalarını

belirlemekte ve göç alan ülkelerde ekonomik, politik ve güvenliğe dair sorunları gündeme getirmektedir. Dolayısıyla göç olgusunun temelinde pek çok farklı ekonomik, toplumsal, kültürel ve siyasi sebeplerin bulunması, günümüzde göç teorileri açısından tüm dinamiklerini içine alacak ve açıklayacak genel geçer ve evrensel tek bir göç teorisinin mevcudiyetini imkânsızlaştırmaktadır.

Göç tarihine de bakıldığında göç hareketlerinde kapitalizmin ve piyasaların egemenliğinin yarattığı işgücü talebinin belirleyici olduğunu görmekteyiz. Bununla birlikte göç teorilerinin oluşturulmasında temel alınan ortak konunun, bireysel bazda yer değiştirmeye yönelik verilen kararlar olduğunu ve bu çerçevede göç teorilerinin ortaya koyduğu temel fikirlerde çoğunlukla bireylerin göç kararlarını etkileyen fırsat ve sınırlılıkların var olduğunu söyleyebiliriz (Gezgin, 1991: 32). Birbirlerini tamamlayıcı olarak değerlendirilmesi daha doğru olacak göç teorileri, birey ve ailelerin davranışları gibi değişkenlerin yanı sıra ekonomik, sosyal ve politik unsurları da içermektedir. Aşağıda göç teorileri kuramsal temelleri ve yapılanmaları ile incelenecektir. Şüphesiz göç teorilerinin hepsi ekonomik unsur doğrultusunda oluşmamışlardır. Ancak kuramsal incelemede de görüleceği gibi bu teorik aksamın çoğu ekonomik unsur, özellikle işgücü kesimindeki etkileşim üzerinde yoğunlaşır.

İlk Dönem Göç Teorileri

Göç çalışmaları üzerine ilk incelemeler 1885 yılında E.G. Ravenstein tarafından gerçekleştirilmiştir. Ravenstein'in göçü sistematik açıdan ele alan ve kuramsal yönüyle inceleyen *Göçün Kanunları (The Laws of Migration)* adlı eseri alanda gerçekleştirilen ilk çalışmadır (Lee, 1966: 47). On dokuzuncu yüzyılın sonlarına doğru, sanayi devrimlerinin etkisiyle birey ve toplulukların yaşam standartları ve ekonomideki çalışma kalıpları değişmiştir. Üretimin fabrikalarda seri halde gerçekleşmesi ve ulaşımda yaşanan gelişmelerle insanlar iş bulma amacıyla kentlere göç etmeye başlamışlardır. Ravenstein'in göç üzerine incelemesi de hareketliliğin oldukça yüksek olduğu bu dönemde ortaya çıkmıştır. Sanayi ve ticaret dolayısıyla ekonomiyi, göç akımlarının nedeni olarak gören Ravenstein'in söz konusu çalışması, özellikle neoklasik yaklaşıma dayalı mikro modellere de öncülük etmiştir (Aktaş, 2015: 200; de

Haas, 2008: 4). Ravenstein'in başlangıçta yedi olan göçe dair yasaları daha sonra ABD ve diğer ülkelerdeki göçmen verilerine dayalı olarak on bire çıkarılmıştır. Bu göç yasaları Ravenstein, hem iç hem de uluslararası göçü açıklamaya ve tahmin etmeye çalışmaktadır. Göç yasalarının, göç süreçlerinin modellenmesi ve kavramsallaştırılması alanındaki sonraki çalışmalar üzerinde önemli etkisi olduğu kabul edilir. Çok sayıda ampirik bilgiye bağlı olarak ortaya konan Ravenstein'in göç yasaları kısaca şöyle özetlenebilir (Gurieva and Dzhioev, 2015: 102);

- Nüfusun bölgeler arasında yeniden dağılımı söz konusudur,
- Bölgeler temel olarak ekonomik özelliklere göre farklılık gösterir,
- Göç edenlerin çoğu, kısa mesafeli yerlere göç ederler,
- Göç adım adım gerçekleşir,
- Her göç akımı, kendisini denkleştiren bir karşı akım yaratır,
- Uzun mesafelere giden göçmenler genelde büyük sanayi veya ticaret merkezlerini tercih ederler,
- Şehirlerde oturanlar, kırsal alan sakinlerine göre daha az hareketlidir,
- Kadınların göç eğilimi, kısa mesafelerde erkeklerden daha yüksektir. Erkekler, uzun mesafe göçe daha yatkındırlar,
- Büyük şehirler çoğunlukla göç nedeniyle büyümektedirler,
- Sanayinin, ticaretin ve taşımacılığın gelişmesiyle birlikte göçün hacmi de artmıştır,
- Göçün ana nedeni ekonomiktir.

1940 yılında yazdığı *Kesişen Fırsatlar: Hareketlilik ve Mesafeye İlişkin Bir Teori (Intervening Opportunities: A Theory Relating Mobility and Distance)* isimli makalesinde S.A. Stouffer, göçü matematiksel olarak açıklamaya çalışan yeni bir yaklaşım ortaya koymuştur. Göç üzerinde ilk dönem yapılan çalışmalarda göç edenlerin genelde kısa mesafeyi tercih ettikleri yönünde ortak bir tutum olmasına rağmen sonraki çalışmalar göçü sadece mesafe

açısından değil fırsatlar açısından da değerlendirmişlerdir. Stouffer, zamanın göç konulu çalışmalarında göç hareketleri ile mesafe arasında yakın ilişki kuran çalışmaları bir adım daha ileriye taşıyarak mesafe kavramının, hakkında daha açık ve kesin çalışmaları gerektirecek önemde bir konu olduğunu belirtmiştir. Göç kararını veren bireyler açısından önemli olan faktörün göç mesafesi olduğunu belirten Stouffer, yapılan çalışmalarda mesafe bileşeninin kavramsal ve ampirik düzeyde göz ardı edildiğini ve bunun analizi verimsizleştirdiğini vurgulamaktadır. Stouffer'e göre kentlerin çekim etkileri göç mesafesiyle birlikte değerlendirilmesi gerekir (Ela Özcan, 2016: 189-190). Stouffer'e göre göçün kitlesel hale gelmesinde gidilecek yerin mesafesi ile o yerdeki imkanların durumu belirleyici unsurlardır (Yaman, 2016: 100).

William Peterson, 1958 yılında yayımladığı *Genel Bir Göç Tipolojisi (A General Typology of Migration)* isimli eserini, genel bir göç teorisini üretmeye yönelik bir adım olarak değerlendirmekte ve çalışması ile iç ve dış göçe ilişkin daha belirgin analizleri tek bir sınıflamaya tabi tutma çabasında olduğunu ifade etmektedir (Peterson, 1958). Göç tiplerini ilkel, zorunlu ve yönlendirilen, serbest ve kitlesel göçler olarak sınıflandıran Peterson, genel olarak itme-çekme faktörlerinin altında yatan esas sebeplerin neler olduğunu araştırmış, bireyleri göçe iten sebeplerin sadece itme-çekme faktörlerine bağlı değil, aynı zamanda bireysel ve sosyal faktörlerden de kaynaklandığını ifade etmiştir. Peterson'ın tipolojisini önemli kılan nokta, zorunlu ve kitlesel göçü tanımlamış olmasıdır. Doğa veya savaş gibi çeşitli sosyal olguların zorunlu olarak göçü etkilemesi ile göç kitlesel bir hale gelmektedir (Peterson, 1958; Ela Özcan, 2016: 193-194; Yaman, 2016: 100).

Daha önceki yıllarda çeşitli bilim insanlarınca da incelenen itme-çekme (push-pull) kavramları Everett Lee'nin 1966 tarihli *Göç Teorisi (A Theory of Migration)* isimli çalışmasında ilk kez teorik olarak formüle edilmiştir. Lee çalışmasında bireylerin göç kararını vererek göç sürecini başlatmasında çeşitli faktörlerin etkili olduğunu belirtmektedir. Göç hareketlerini itici ve çekici unsurlara dayalı açıklayan Lee, bireylerin çıkış ve varış noktalarındaki olumlu-olumsuz faktörlerin etkisinin önemi üzerinde durmuştur. Her bir göç sürecini çıkış ve varış noktaları ile karakterize eden Lee, göç kararında ve

sürecinde etkili olan bu dört unsuru şu şekilde özetlemiştir; Çıkış yerine ilişkin faktörler, varış yerine ilişkin faktörler, (değişime açık olmak gibi) bireysel faktörler ve (uzaklık, göç yasaları gibi göç esnasında yaşanan) araya giren engellerdir. İtme-çekme teorisinin temel bileşenlerini bu şekilde açıklayan Lee, göçe etki eden faktörleri pozitif, negatif ve nötr olarak üç grupta ele alır. Bireylerin çıkış ve varış noktalarında kalmalarını sağlayan faktörler pozitif, göçe yönlendiren faktörler negatif, göç kararı üzerinde olumlu veya olumsuz bir etki doğurmayan faktörler de nötr faktörlerdir. Bu faktörler bireyleri farklı şekillerde etkilemektedir. . Böylece iyi bir göç ortamının neredeyse herkes için çekici ya da kötü bir göç ortamının neredeyse herkes için itici olduğu söylenebilir (Lee, 1966: 50).

Lee göçe odaklanma ile birlikte göçmenlerin de göz ardı edilmemesi gerektiği üzerinde durarak göç esnasında itici ve çekici faktörlerin neler olduğunu göçün yönünü ve kişileri nasıl etkilediğini incelemiştir. Lee'ye göre itici ve çekici faktörler farklı sınıflara, toplumsal farklılıklara göre tanımlanmalıdır. Tek bir göç kuramı olmadığı gibi göçü etkileyen ve belirleyen çok farklı nedenlerin olduğu da göz ardı edilmemelidir (Lee, 1966: 50).

Erken dönem göç çalışmaları hakkında teorik ilerlemeden yoksun oldukları, yapılan ampirik çalışmaların göç teorileri ile ilişkilendirilmediği ve teorik iyileştirilmelerin yapılmadığı şeklinde değerlendirmeler yapılmaktadır (Kurekova, 2011). Bu dönem çalışmalarında göç teorisi genelde iç göçler üzerine odaklanmış, bölgesel ekonomi ve ekonomik coğrafyadan gelen yer modelleriyle yakından bağlantılı gelişmiştir. İç ve dış göçler arasında bir ilişki kurulması da son derece ihmal edilmiştir. Bu dönemin iktisat tarihçileri uluslararası göçü tartışmışlar ancak teorik düzeyde derinleşmeye gitmemişlerdir. 1950'lerin sonunda başlayan insan sermayesi yatırım modelinin gelişmesiyle birlikte göç daha teorik bir bakış açısıyla tartışılmaya başlanmıştır (Bodvarsson and Van den Berg, 2013: 27).

Modern Göç Teorileri

Ekonomik ve siyasi gelişmelere paralel olarak gelişen ve uzun zamandır var olan göçler şüphesiz yeni biçimleri ile günümüz dünyasında da varlığını

sürdürecektir. Göç artık günümüzde küresel ölçekte meydana gelen ve izlenen bir olgudur. Özellikle uluslararası düzeyde hızla yayılan ve artış gösteren bir eğilimde olması nedeniyle günümüz modern göç teorilerinin daha çok uluslararası göç üzerinde odaklandıklarını söyleyebiliriz. Modern dönemde gerçekleşen göçlerin niteliklerini belirlemede etkili olacak temel eğilimler ise şu şekilde sıralanabilir: Göçün küreselleşmesi yani göç olgusundan gittikçe daha fazla ülkenin etkileniyor olması, göçün tüm dünyada hızlanması ve hacim olarak artması, göçün farklılaşması ve çeşitlenmesi, kadınların göçe giderek daha fazla katılması ve göçün giderek daha fazla siyasallaşmasıdır (Castles and Miller, 2009).

Bu noktada göç tartışmaları, göçün kitlesel ölçekte ortaya çıkmasında etkili olan nedenler ve unsurlar arasındaki ilişkiler üzerine odaklanmaktadır. Günümüzde çok yönlü bir özellik arz eden göç tartışmaları, genellikle dört farklı soru üzerinde yoğunlaşmaktadır. Bunlar, göçün kökenleri, göç akımlarının sürekliliği ve yönü, göçmen işgücünün kullanımı ve göçmenlerin sosyo-kültürel entegrasyonudur. Çağdaş göç teorileri, göçün bu farklı yönlerini içine alacak kapsayıcı bir yaklaşım ortaya koymayı hedeflemektedirler (Ela Özcan, 2016: 194-195). Bu sorular ve tartışmalar, çağdaş göç teorilerinin göçün başlangıç nedenlerini açıklayan teorik yaklaşımlar ile göçün devamlılığını açıklayan yaklaşımlar olarak iki ana grubu ayrılmasında etkilidirler. Göçün nedenleri üzerine yoğunlaşan yaklaşımlar, Neo- Klasik Teori, İkili (Dual) İşgücü Piyasası Teorisi, İşgücü Göçünün Yeni Ekonomisi ve Dünya Sistemleri olarak sıralanırken, göçün devamlılığını açıklayan teorik çalışmalar ise Ağ Teorisi, Kurumsal Teori, Birikim Etkisi (Birikimli Nedensellik) ve Göç Sistemleri Teorisi olarak tasnif edilmektedir (Massey vd., 1998; Yaman, 2016: 100).

Modern göç teorilerinin başlangıcı olarak kabul edilen *neoklasik* göç teorisi, göç olgusuna makro ve mikro düzeylerde yaklaşır. Neoklasik iktisat teorisinden esinlenen bu yaklaşım, fayda maksimizasyonu, rasyonel tercihler, ulusal-uluslararası faktör yoğunluk ve fiyat farklılıkları işgücü mobilitesi ve ücret farklılıkları gibi neoklasik kuramın bilinen yaklaşımlarını esas alır (Arango, 2000: 285). Kurama göre göçü yönlendiren temel unsur, işgücü arz

ve talebindeki coğrafi farklılıklar ile işgücü yoğun ve sermaye yoğun ülke veya bölgeler arasındaki ücret farklılığıdır. Buna göre emek işgücü arz fazlasına sahip olan ülkeler, düşük bir ücret piyasasına sahiptir. Buna karşılık sermayeye kıyasla sınırlı bir işgücü arzına sahip olan ülkelerde ise ücret seviyesi yüksektir. Düşük ücret seviyesinin bulunduğu coğrafyadaki işçiler, yüksek ücret seviyesinin bulunduğu ülkelere doğru göç ederler. Bu hareketlilik, emek zengini ülkelerde ücret seviyesinin yükselmesine, sermaye zengini ülkelerde ücret seviyesinin düşmesine ve dolayısıyla iki bölge arasındaki ücret seviyesindeki farklılığın yok oluncaya yani her iki işgücü piyasasında denge seviyeye ulaşıncaya kadar devam eder (Massey vd., 1993: 433; Hagen-Zanker, 2008: 7). Dolayısıyla neoklasik modelin makro yaklaşımı, göçün temel nedenini ülkeler arası ücret ve istihdam koşullarındaki farklılığa dayandırır. Göç uluslararası emek piyasasında dengeleyici bir mekanizma işlevi görür.

Bölgeler arası ücret farklılığının boyutları, uluslararası göçlerin hacmini belirleyen temel unsurdur. Yani kurama göre tam istihdam varsayımı altında ücret farklılıkları ve göç akımları arasında doğrusal bir ilişki bulunmaktadır (Massey vd., 1993: 433). Modelin mikro yaklaşımında ise bireysel tercih ve kararların etkili olduğunu görmekteyiz. Buna göre rasyonel hareket eden bireyler, göç için bir fayda-maliyet analizi yaparak net parasal kazanç elde edeceklerine inandıklarında göçe yöneleceklerdir (Massey vd., 1993: 434).

1970'li yılların sonlarında Michael J. Piore tarafından geliştirilen *ikili işgücü piyasası* modeli, göçe ilişkin bireysel kararların rasyonelliğini sorgulamakta ve uluslararası göçün sanayileşmiş toplumların içsel işgücü taleplerinden kaynaklandığını savunmaktadır. Gelişmiş ekonomilerde işgücü piyasasının ikili sektörel yapısı olduğunu savunan yaklaşım, sermaye yoğun birincil sektördeki işçilerin, teknoloji ve gelişmiş donanımla çalışan nitelikli işlerle uğraşan birimler olduğunu belirtir. İşverenlerin önemli ölçüde yatırım yaptıkları ve çok fazla önemsedikleri bu emek kesimi işverenlerce kolayca vazgeçilerek işten çıkarılamazlar. İstihdam koşullarının istikrarsız olduğu, niteliksiz işlerin bulunduğu ve ekonomideki daralma dönemlerinde işverenlerce rahatlıkla gözden çıkarılacak işgücü kesimi ise ikincil sektör işlerinde istihdam edilirler. Çalışma koşullarındaki olumsuzluklar ve işte ilerlemenin mümkün olmaması,

yerli işçilerin bu işlerde çalışmasını zorlaştırmaktadır. Dolayısıyla bu teoriye göre göç, gelişmiş ülkelerdeki ikincil sektörde oluşan işgücü eksikliğini tamamlayacak güçlü yapısal işgücü talebinden kaynaklanmaktadır (Hagen-Zanker, 2008: 7). Kurama göre uluslararası göç, gelişmiş ülkelerin ekonomik yapısının temel bir unsuru olan sürekli işgücü talebinden kaynaklanmaktadır. Buna göre göç hareketleri, gönderen ülkenin yüksek işsizlik veya düşük ücret gibi itici faktörlerinden dolayı değil, kabul eden ülkelerin kronikleşmiş düşük ücretli işgücü ihtiyaçlarından kaynaklanmaktadır. Böylece gelişmiş ve sanayileşmiş toplumlar, sürekli olarak esnek ve ucuz emek gücüne ihtiyaç duyacakları için bu şartlar altında uluslararası göçün oluşumu kaçınılmazdır (Güllüpınar, 2012: 64).

Neoklasik teoriye dayanan *işgücü göçünün yeni ekonomi teorisi*, 1990'lı yıllarda Odded Stark tarafından geliştirilmiştir. Kuram modern göç kuramlarının teorik oluşumuna etki etmiş ve önemli katkılar sağlamıştır. Stark'ın teorisi, Neoklasik modele dayanmakla birlikte modelin bazı varsayımlarına karşı çıkmakta ve göçün belirleyicileri konusunda yeni bir yaklaşım ortaya koymaktadır. Modelde neoklasik teoride olduğu gibi rasyonel tercih, sadece ücret ve gelir maksimizasyonuna dayandırılmamakta, aynı zamanda gelir çeşitliliğini sağlayarak risklerden ve piyasa başarısızlıklarından kaçınmayı da içermektedir (King, 2012: 23).

Neoklasik model, bireyi kendi çıkarları çerçevesinde hareket eden ve dışsal herhangi bir etkiden bağımsız bir şekilde analiz değerlendirmesi yapmaktadır. Bireysellikten ziyade karşılıklı bağımlılığı esas alan yeni ekonomi modeli, göç kararının sadece bireyler tarafından değil başta aile ve hane halkı olmak üzere gruplar tarafından verildiği ve göçün bir aile stratejisi olduğunu iddia etmektedir. Göçün aile üyelerinin tamamı yerine bazıları tarafından yerine getirildiği teoriye göre bu şekilde hane halkı ortak geliri en çoklaştırırken, riskleri ise en azlaştırmaktadır (Massey vd., 1993: 436; Hagen-Zanker, 2008: 12). Buna göre aile üyelerinden bir veya birkaç kişinin göçe katılması, aile gelirini hem arttırmakta ve hem de çeşitlendirerek bir tür güvence sağlamaktadır. Ayrıca hane halkı, emek piyasası dışındaki diğer piyasalardaki aksamaların yarattığı kısıtlamalardan da kurtulmaktadırlar. Kurama göre ekonomik krizler

veya yetersizlikler zamanında aile üyelerinin bir kısmı yerelde veya aynı ülkede farklı bölgelerde iş bulmaya gayret ederken bazıları ise yurtdışında bu imkânı aramaktadır. Böylelikle hane halkı kendi ülkelerindeki ekonomik bunalım zamanında gelirini göç eden bireylerin yolladıkları gelirler sayesinde dengelemektedir. Dolayısıyla özellikle az gelişmiş ülkelerde göçmenlerin kendi ülkelerine gönderdikleri gelirlerle hane halkı tüketim ve yeni yatırım yapma imkânı bulmaktadır. Böylelikle aileler göç eden bireyleri sayesinde başka hanelere kıyasla görece gelirlerini arttırmayı hedeflemektedirler. Göçün yeni ekonomi teorisi, göç kararı ile göç sonuçlarını, göç eden birey/ler/in hanehalkına gönderdikleri gelirleri üzerinden açıkça ilişkilendiren tek teori olma özelliğindedir (Ela Özcan, 2016: 202).

“Bağımlılık Okulu” veya “Merkez-Çevre ilişkileri Teorisi” olarak da isimlendirilen “Dünya Sistemleri Teorisi”, göç olgusunu tarihsel-yapısalcı yaklaşımı ile ele almakta ve özellikle Immanuel Wallerstein, Samir Amin ve A.Gunder Frank gibi düşünürlerin çalışmalarına dayanmaktadır. Kuram, uluslararası göç olgusunu, gelişmiş (merkez) ülkelerle diğer (çevre) ülkeler arasındaki sömürü ve çıkara dayalı ilişkilerin ülke dışına göç etmek isteyen hareketli bir nüfus yarattığı tezi ile analiz eden alternatif bir teoridir (Massey vd., 1993: 444). Marksist bakış açısının etkin olduğu teori, dünya ekonomisindeki eşitsiz ekonomik ve siyasal güç dağılımına vurgu yapmaktadır. Buna göre işgücü göçünün ortaya çıkışı, kapitalizmin bir parçasıdır. Zira göç esas olarak kapitalist birikim sürecinin yayılcı doğasına bağlı olarak ucuz emeğin sermaye için harekete geçirilmesinin bir sonucudur. Aslında işgücü göçü kapitalizmin gelişmeye başladığı 18. yüzyıldan itibaren dünya ekonomisinin bir parçası olmuştur. Dünya sistemleri yaklaşımına göre göç, kapitalist gelişme sürecinde kaçınılmaz olarak ortaya çıkan bozulmaların ve yer değiştirmelerin bir sonucudur (Develi, 2017: 1347).

İşgücü göçü kapitalist merkez ülkelerle çevre ülkeler arasındaki eşitsizlik ilişkisinden doğmaktadır. Kapitalist ekonomik anlayışın bir sonucu olarak ortaya çıkan merkez ve çevre ülkeleri arasındaki bağımlılık, merkez ülkelerinin ucuz işgücü, hammadde ve üretilen mal ve hizmetlerin pazarlanması için çevre ülkelere ihtiyaç duymasına yol açmaktadır. Çevre ülkelerin işgücü, hammadde ve topraklarının dünya pazarlarının kontrolü altına girmesiyle birlikte

uluslararası göç akımları ortaya çıkmaktadır. Merkez ülkeler bu süreçte, üretim maliyetlerinde önemli avantajlar sağlayacak kendi ülkelerindeki işgücünden daha ucuza gelen çevre ülkelerin işgücü potansiyelini kullanmaktadır. Diğer taraftan çevre ülkeleri ise ekonomik gelişmelerini tamamlamak ve refah düzeylerini arttırmak için merkez ülkelere ihtiyaç duymaktadır. Sonuçta uluslararası göç, kapitalist piyasa dinamikleri ve küresel ekonomi yapıları tarafından türetildiği için ülkeler arasında istihdam veya ücret farklılıklarından çok fazla etkilenmemektedir (Ela Özcan, 2016: 200).

Literatürde “*ağ, sosyal ağ, şebeke, ağbağ*” gibi kavramlarla ifade edilen *ağ yaklaşımı* göç sürecinin temel belirleyicisinin sosyal ağlar olduğunu iddia etmektedir. Bu yaklaşım göçü başlatan değişkenlerden ziyade göçün kendi kendini besleyerek zaman ve mekanda devam etmesini sağlayan değişkenler üzerinde yoğunlaşmaktadır (Masey vd., 1993: 454). Ağ teorisi, ücret ve istihdam politikalarındaki farklılıklara rağmen göçün neden devam ettiğini açıklamaya çalışmaktadır. Göçmenler, ülkelere geri dönüş yapan göçmenler, göç etmeyi düşünenlerle diğer sosyal birimler arasında kurulan bilgi ağları, göç kararının alınmasında ve göçün devamlılığının sağlanmasında göz önünde bulundurulmuş faktörlerdendir (Aktaş, 2015: 205). Bu teoride ağlar kavramı, göçmenlerin geri bıraktıkları aile, arkadaş ve hem şehri gibi bireylerle göç sonrasında kurduğu ilişkileri incelemek için kullanılmaktadır. Kurama göre göçmenler arasındaki ilişkiler ağı, Göçmenlerin yeni yerleştikleri ülkelerde eski ve yeni göçmenlerle diğer göçmen olmayan kişiler arasında kurdukları soy, köken ve arkadaşlığa dayalı bağlantılar sayesinde oluşmaktadır. Bu bağlantılar, göçün devamlılığını sağlayan bilgi alışverişi, parasal yardım, iş bulma ve diğer konulardaki yardımları içermektedir. Dolayısıyla insanların gerektiğinde yardım almak veya iş bulmak konusunda başvurabilecekleri bir çeşit sosyal sermaye olarak değerlendirilecek olan bu sosyal ilişkiler ağı, zaman içinde göçe kaynaklık eden ülkedeki diğer sosyal katmalara da yayılmakta ve böylelikle göç hareketi sınırsız bir şekilde sürdürülmektedir (Abadan-Unat, 2006: 34). Bu etkileşimlerin oluşturduğu ağlar, göçmene geniş bir hedef ve faaliyet imkânı sunmakta, göçün maliyet ve riskini azaltarak kolaylaştırmakta ve aynı zamanda göç kanallarının kurumsallaşmasına ve süreklilik kazanmasına olumlu etkide bulunmaktadır (Monica, 1989: 639).

Kurumsal teori, göçmen ağlarının kendilerini kurumsallaşma yoluyla devam ettirdiklerini iddia etmektedir. Buna göre göçmen ağlarının kurumsal kısmı, o ağı yöneten ve göçmenlerin göçe dair işlem ve maliyetlerini (göç edenin hane halkına gönderdiği gelirler gibi) azaltan kural ve normları temsil etmektedir. Kurama göre göçmen ağları, göçmenler açısından en etkili çözüm yolu değildir. Zira bir göçmenin yaşadıkları tüm ağı etkileyebilmekte ve bu çerçevede göçmen ağları potansiyel bir göçmen açısından bir avantaj olabileceği gibi tehditte olabilmektedir. Sosyal sermaye olarak adlandırılan kurumsallaşmış normlar sayesinde ayakta duran göçmen ağları, harici göçmen kurumları olarak adlandırılan, insan kaçakçılarından işe alım ajanlarına ve insani STK'lara kadar uzanan kurumlarca da tamamlanmakta ve göçün akışını sürdürmeye yardımcı olmaktadır (Hagen-Zanker, 2008: 17).

Birikim teorisi (veya *birikimli nedensellik teorisi*), göçün devamında nasıl zamanla yaygın hale geldiği konusuna odaklanır. Teoriye göre göçmen ağları, göçü etkileyen en önemli faktör olmakla birlikte meydana gelen göç kültürü, beşeri sermayedeki dağılım ve bazı işlerin sadece göçmenler tarafında yapılacak olması da göçü etkileyen unsurla arasındadır (Argon, 2000: 293). Sosyal ağlar göç ile genişler, göç yerel kültürün bir parçası olur ve göçü toplumun her kademesine daha erişilebilir hale getirir. Teoriye göre ne kadar göç olursa gelecek o kadar fazla göç olabilir. Ancak kuşkusuz göç süresiz olarak da devam etmeyecektir. Bir noktada göç ağları doymuş hale gelecek kaynak ülkede işgücü kıtlığı artacaktır. Bu noktada göç düşüşe geçmeye başlayacak ve genel göç eğrisi ter “u” şekline dönüşecektir (Hagen-Zanker, 2008: 18).

Göç sistemleri teorisi ise iki veya daha fazla ülkenin karşılıklı olarak göçmen değişimiyle bir göç sistemi ve ilişkiler zinciri oluşturduğu argümanına dayanır (Çağlayan, 2006: 82). Göç hareketleri, göçten önce var olan ilişkiler temelinde ortaya çıkmaktadır. Bu ilişkiler sömürgecilik, siyasal etkileşim, ticaret, yatırım veya kültürel bağlarla dayanmaktadır. Dolayısıyla teoriye göre uluslararası göç özellikle geçmişte sömürgeci olan devletlerle onların eski sömürgeleri arasında meydana gelmektedir. Sömürgecilik döneminde oluşturulan kültürel, mali, idari, ulaşım ve iletişimi kapsayan bağlar bu süreci kolaylaştıran etkenlerdir (Toksöz, 2006: 20). Göç sistemleri teorisi çerçevesinde geliştirilen

hipotezlerden biri, göç akımlarının ülkeler arasında ekonomik ve politik ilişkilerden kaynaklanması nedeniyle ülkelerin coğrafi anlamda yakınlığının bir öneminin olmayışıdır. Çünkü göç için fiziksel yakınlıktan ziyade siyasal ve ekonomik ilişkiler daha önemlidir. Fiziksel yakınlık, göç hareketlerini arttıran bir unsur olmamakla birlikte uzaklık da göç hareketlerine engel değildir. Bir diğeri, bir ülkenin birden fazla göç sistemine dâhil olabileceğidir. Ancak bu durum daha çok göç alan ülkeler açısından yaygındır. Teorinin diğeri bir hipotezi uluslararası ilişkilerde meydana gelen siyasal ve ekonomik değişimlerin göç sistemlerini de değiştirebileceğidir. Yani ülkeler, meydana gelen ekonomik ve toplumsal değişime tepki olarak bir sisteme üye olabilir veya bir sistemden çıkabilir (Massey vd., 1993: 454).

Dünyada ve Türkiye’de Göçe Dair İstatistikler

Birleşmiş Milletler (BM) verilerine göre dünya çapındaki uluslararası göçmen sayısı, geçtiğimiz on yedi yılda büyümeye devam etmiş, 2000 yılında 173 milyon olan göçmen sayısı, 2005’te 191 milyona, 2010’da 220 milyona, 2015’te 248 milyona ve 2017 yılında ise 258 milyona ulaşmıştır. 1980 yılında 100 milyonun altında ve neredeyse dünya nüfusunun %2.2’si kadarı göçmen durumundayken, 2000 yılına doğru gelindiğinde dünya çapındaki uluslararası göçmenlerin sayısı dünya nüfusuna göre daha hızlı artış göstermiştir. Bu daha hızlı büyüme oranı nedeniyle, göçmenlerin toplam nüfus içindeki payı 2000 yılında %2,8’den 2017 yılında % 3,4’e yükselmiştir. Dahası, yüksek gelirli ülkelerde 2000–2017 döneminde göçmen nüfusunun büyüme oranı, en yüksek düzeyde yılda % 2,9 olarak gerçekleşmiştir (UN, 2017:4).

BM verilerine göre yüksek gelirli ülkeler, tüm uluslararası göçmenlerin neredeyse üçte ikisine ev sahipliği yapmaktadır. 2017 yılı itibariyle, dünya çapındaki tüm uluslararası göçmenlerin % 64’ü (165 milyon uluslararası göçmene eşittir) yüksek gelirli ülkelerde yaşamaktadır. Dünyadaki göçmenlerin % 33’ü ise (ya da 92 milyonu) orta ya da düşük gelirli ülkelerde yaşamaktadır. Bunlardan 81 milyonu orta gelirli ülkelerde ve 11 milyon düşük gelirli ülkelerde ikamet etmektedir (UN, 2017:4). Tüm bu veriler, kayıt dışı göç ve ikinci veya üçüncü kuşakları kapsamamaktadır. Ayrıca pek çok ülkede yaşanan iç göçler

dolayısıyla oluşan hareketlilik de bu veriler kapsamında değildir.

Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO)'nün göç edenlerin yaş kompozisyonuna ilişkin olarak geçmişle bugünün önemli değişimler içerdiğini bildirdiği 2014 raporunda dünya çapında göçmenlerin yaş dağılımının değiştiği tespit edilmektedir. Raporda, 1990-2013 yılları arasında 30 yaş altı göçmenlerin payı %39' dan %32' ye düşerken, 30-59 yaş arasındaki göçmenlerin payının ise %44' ten %52' ye yükseldiği belirtilmektedir (ILO, 2014: 184).

Diğer taraftan göçmen hareketliliğinin orijin ülkeleri de zamanla çok hızlı ölçüde çeşitlenmiş ve coğrafi ve tarihsel yakınlık modellerinin yerine ekonomik ve güvenlik endişelerine bağlı unsurlar çok daha tartışılır olmuştur. BM verilerine göre 2000-2017 yılları arasında uluslararası göçün en fazla artış kaydettiği orjin bölgesi Asya kökenli uluslararası göçmenlerde görülmektedir (40,7 milyon). Bunu Afrika'dan (14,7 milyon), Latin Amerika ve Karayipler'den (12,9 milyon), Avrupa'dan (11.6 milyon), Kuzey Amerika'dan (1.2 milyon) ve Okyanusya'dan (700.000) kaynaklı göçmen nüfusu izlemiştir (UN, 2017:9).

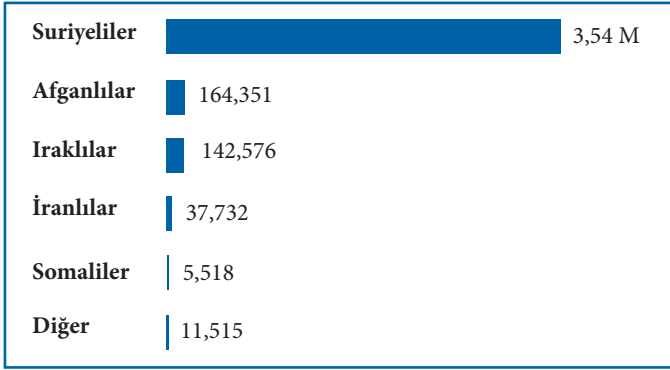
2017 yılında, dünyadaki tüm uluslararası göçmenlerin % 50'sinden fazlası sadece on ülkede ya da bölgede yaşıyorken, yirmi ülke ya da bölge, küresel göçmenlerin yüzde 67'sine ev sahipliği yapmaktadır. En fazla uluslararası göçmen, Amerika Birleşik Devletleri (ABD)'nde yaşamakta ve sayısı dünya toplamının yüzde 19'una eşittir (50 milyon). Göçmenlere ev sahipliğinde ABD'den sonra sırayı Suudi Arabistan, Almanya ve Rusya Federasyonu izlemektedir (her biri yaklaşık 12 milyon). Ardından Büyük Britanya ve Kuzey İrlanda (yaklaşık 9 milyon) ve Birleşik Arap Emirlikleri gelmektedir (8 milyon). Uluslararası göçmenlerin dünyadaki yirmi en büyük hedef ülkesinden dokuzu Asya'da, ikisi Avrupa'da, ikisi Kuzey Amerika'da, biri de Afrika ve Okyanusya'da bulunmaktadır (UN, 2017: 6).

Uluslararası sınırlar boyunca küresel ölçekte zorla yerinden edilme düzeyi yükselmeye devam etmiş, 2016 yılı sonunda, dünyadaki toplam mülteci ve sığınmacı sayısının 25.9 milyona ulaştığı tahmin edilmektedir. Bu rakam, tüm uluslararası göçmenlerin %10,1'ini temsil etmektedir. Gelişmekte olan bölgeler dünya mültecilerinin ve sığınmacıların % 82.5'ine ev sahipliği yapmaktadır.

2016 yılında Türkiye, yaklaşık 3.1 milyon mülteci ve sığınmacıya ev sahipliği yapan ve en büyük mülteci nüfusunu barındıran ülkedir. BM verilerine göre 2000 yılından bu yana mülteci nüfusunun en fazla arttığı ülke olarak Türkiye gösterilmekte ve Türkiye'nin 2017 yılında üç milyondan fazla mülteciyi ağırladığı ifade edilmektedir (UN, 2017: 7).

BM Mülteciler Yüksek Komiserliği (UNHCR) Türkiye Temsilciliği tarafından yayınlanan istatistiklere göre, 4 milyona yakın mülteciyi barındıran Türkiye 2018 yılında da dünyanın en büyük mülteci nüfusuna ev sahipliği yapmaya devam etmiştir.

Grafik 1. Türkiye'de Sığınmacı / Mülteci Nüfusu (Ağustos-2018)

Kaynak: UNHCR, 2018

Grafikte de görüldüğü gibi Suriyeliler, Türkiye'deki mülteciler içerisinde en yüksek orana (%91) sahip yabancılarıdır. Afgan, Irak ve İranlılar, Türkiye'de yer alan diğer sığınmacı/mülteciler arasındadır. Türkiye'deki toplam mültecilerin yaklaşık %50'si dört ilde kayıtlıdır. Bu iller, İstanbul, Gaziantep, Hatay ve Şanlıurfa'dır. %60'ı erkek olan Türkiye'deki mültecilerin yaklaşık dörtte biri de 15-24 yaş arasındadır (UNHCR, 2018).

Göç İdaresi Genel Müdürlüğü (GİGM)'nin verilerine göre (14 Mart 2019) Türkiye'deki Suriyelilerin sayısı 3.646.889 kişiye ulaşmıştır. Bu rakam Türkiye ve bölgedeki diğer ülkelerde yer alan tüm Suriyeli sığınmacıların (5.625.611) %64,8'ine denk gelmektedir. Türkiye'deki sığınmacı/mültecilerin büyük bir

kısmını oluşturan Suriyelilerin sadece 141.136'sı geçici barınma merkezinde yaşıyor olmalarına rağmen, büyük çoğunluğu (3.505.753 kişi) bu merkezlerin dışında yaşamaktadır. Buna göre kamplarda yaşayan Suriyeli sayısı 2018'in başından bu yana 86 bin 624 kişi azalmıştır (GİGM, 2019).

GİGM verilerine göre geçici koruma altına alınan kayıtlı Suriyelilerin Türk nüfusuna oranı, ülke genelinde %4,44'tür. Yani Türkiye'de her 100 kişiden 4,4'ü Suriyelidir. Suriyelilerin Türk nüfusuna oranla en yoğun yaşadığı il %80,53 ile Kilis, yoğunluğun en az olduğu şehir ise %0,02 oran ile Artvin'dir.

Tablo 1. Türkiye'de Geçici Koruma Kapsamındaki Suriyelilerin Yaş ve Cinsiyet Dağılımı - Mart 2019

YAŞ	ERKEK	KADIN	TOPLAM
TOPLAM	1.978.313	1.668.576	3.646.889
0-4	258.180	241.149	499.329
5-9	260.017	244.426	504.443
10-14	202.466	187.526	389.992
15-18	149.512	123.652	273.164
19-24	321.230	229.989	551.219
25-29	208.987	147.891	356.878
30-34	172.934	126.217	299.151
35-39	122.508	96.070	218.578
40-44	80.964	71.131	152.095
45-49	59.981	57.043	117.024
50-54	48.680	46.318	94.998
55-59	33.941	34.078	68.019
60-64	23.841	24.396	48.237
65-69	15.822	16.294	32.116
70-74	8.985	9.570	18.555
75-79	5.058	6.238	11.296
80-84	2.800	3.501	6.301
85-89	1.565	2.024	3.589
90+	842	1.063	1.905

Kaynak: GİGM, 2019.

GİGM istatistiklerine göre Türkiye'deki sığınmacı/mülteci nüfusun %91'ini oluşturan Suriyeli sığınmacıların %45,6'sını, 0-18 yaş grubuna ait kişiler oluşturmaktadır. Oranın yüksekliği, bu gruba ait kesimin Türkiye'de

eğitim sorununu gündeme getirmekle birlikte kayıt dışı ve çocuk istihdamı sorununa da yol açabilme ihtimalini göstermektedir. İstatistiklere göre kayıtlı Suriyelilerin ortalama yaşı 22,7 iken, Türkiye nüfusunun 2018 verilerine göre ortalama yaşı ise 31,7'dir. Tabloda Suriyeli erkeklerin sayısının Suriyeli kadınların sayısından 309 bin 737 kişi fazla olduğu görülmektedir. Erkek-kadın sayısı arasındaki en büyük fark ise 91 bin 241 kişi ile 19-24 yaş aralığındadır. Yaş sayısının artmasıyla bu farkın azaldığı ve 55 ve üzeri yaş aralıklarında kadınların sayısının erkeklerden fazla olduğu anlaşılmaktadır.

Suriyeli sığınmacılar içerisinde çalışma çağındaki kişilerin (19-54 yaş) oranı ise %49'dur. Bu oranlarla Türkiye'de bulunan Suriyelilerin 0-54 yaş arası nüfusu, toplam Suriyelilerin %94'üne denk gelmektedir. Bu da Türkiye'deki sığınmacı/mültecilerin önemli bir kısmını oluşturan Suriyeli yabancıların, genç ve çalışma çağında olan bir nüfus yapısına sahip olduğunu göstermektedir.

UNHCR'ye göre, 2018'in ilk altı aylık dönemi itibarıyla, resmi eğitim programlarına 600.000'den fazla Suriyeli çocuk kayıt edilmiştir. Bu rakam, bu yaş grubu çocukların % 62,5'ini temsil etmektedir. Kayıt oranının bu düzeyde gerçekleşmesi, yoksulluğun eğitime erişimde önemli bir engel olmaya devam ettiğini göstermektedir. Dahası eğitime daha fazla erişim sağlamada kaydedilen ilerlemeye rağmen, kayıtlı öğrencilerin sadece 350.000 kadar çocuk ve ergenin okula devam ettiği anlaşılmaktadır. Yaşına ve kayıt oranlarına bakıldığında, bu okul dışı çocukların çoğunun 10 ile 18 yaşları arasında olduğu görülmektedir (UNHCR, 2018).

Dünya genelinde yaşları büyüdükçe okula gitmeyen çocuk sayısının oransal olarak arttığını belirten UNHCR'ye göre ilkokula giden sığınmacı ve mülteci çocukların neredeyse üçte ikisi ortaöğretime devam etmemektedir. 20.000'den fazla Suriyeli öğrencinin 2018 yılında Türk üniversitelerinde yükseköğretim programlarına kayıt yaptırdığı belirtilen istatistiklerde, dünya genelinde yükseköğretime kayıt olma oranının %37 olduğu, mülteci çocukların yalnızca yüzde birinin bu fırsata sahip olabildiği ve bu sayının da üç yıldır değişmediği vurgulanmaktadır (UNHCR, 2018).

Türkiye’de İşgücü Piyasası ve Sığınmacı / Mültecilerin Çalışma Hakları

Türkiye İşgücü Piyasasının Temel Dinamikleri

Türkiye İstatistik Kurumu’na (TÜİK) göre, Haziran 2018 itibarıyla Türkiye nüfusunun 15 ve üzeri yaş dilimi, 60.626.000 kişiden oluşmaktadır. Bu sayının 32.629.000’lik kısmını, istihdam edilenler ve işsizler dâhil olmak üzere işgücü kapsamındaki teşkil etmektedir. İşgücü kapsamındaki 29.314.000 kişi istihdam edilmekteyken, 3.315.000 kişinin işsiz olduğu görülmektedir (TÜİK, 2018).

Tablo 2. Türkiye’de Yıllara Göre Nüfusun İşgücü İstatistikleri

Yıllar	15 ve daha yukarı yaştaki nüfus	İşgücü	İstihdam edilenler	İşsiz	İşgücüne katılma oranı (%)	İşsizlik oranı (%)
2005	48 356	21 691	19 633	2 058	44,9	9,5
2006	49 275	21 913	19 933	1 980	44,5	9,0
2007	50 177	22 253	20 209	2 044	44,3	9,2
2008	50 982	22 899	20 604	2 295	44,9	10,0
2009	51 833	23 710	20 615	3 095	45,7	13,1
2010	52 904	24 594	21 858	2 737	46,5	11,1
2011	53 985	25 594	23 266	2 328	47,4	9,1
2012	54 961	26 141	23 937	2 204	47,6	8,4
2013	55 982	27 046	24 601	2 445	48,3	9,0
2014	56 986	28 786	25 933	2 853	50,5	9,9
2015	57 854	29 678	26 621	3 057	51,3	10,3
2016	58 720	30 535	27 205	3 330	52,0	10,9
2017	59 894	31 643	28 189	3 454	52,8	10,9
2018*	60 626	32 629	29 314	3 315	53,8	10,2

Kaynak, TÜİK, 2018 (İşgücü İstatistikleri)

(*) 2018 Yılı Haziran ayı verisidir.

İşgücü 2018 yılı Haziran döneminde bir önceki yılın aynı dönemine göre 675 bin kişi artarak 32 milyon 629 bin kişi, işgücüne katılım oranı ise %53,8 olarak gerçekleşmiştir. Aynı dönemler için yapılan kıyaslamalara göre;

erkeklerde işgücüne katılma oranı 0,4 puanlık artışla %73,4, kadınlarda ise 0,5 puanlık artışla %34,6 olarak gerçekleşmiştir. Çalışma çağındaki 15-64 yaş grubunun işgücüne katılım oranı %59,2, bu yaş grubunda erkeklerin işgücüne katılım oranı ise %79,4 iken kadınların %38,8 olarak gerçekleşmiştir. Ayrıca istihdam edilenlerin sayısı 2018 yılı Haziran döneminde, bir önceki yılın aynı dönemine göre 611 bin kişi artarak 29 milyon 314 bin kişi, istihdam oranı ise 0,4 puanlık artış ile %48,4 olarak gerçekleşmiştir.

Haziran 2018 döneminde resmi genel işsizlik oranı %10,2, erkeklerde işsizlik oranı %8,7 iken kadınlarda aynı oran %13,2 olarak gerçekleşmiştir. Aynı dönemde tarım dışı işsizlik oranı %12,1 olarak tahmin edilirken, genç nüfusta (15-24 yaş) işsizlik oranı %19,4 olarak gerçekleşmiştir. 15-64 yaş grubunda ise bu oran %10,4 olarak gerçekleşmiştir. Genç işsizliğin önemli ölçüde yüksek ve genel işsizlik oranının üzerinde olması, işgücünün çoğunluğunun genç olduğu Türkiye'de işsizliğin yapısal bir sorun teşkil ettiğini göstermektedir. Ayrıca Türkiye'deki sığınmacı ve mültecilerin önemli bir kısmını oluşturan Suriyelilerin %23'ünün 15-24 yaş grubu genç nüfusa sahip olduğu düşünüldüğünde Türkiye'deki işgücü piyasasının sığınmacı ve mültecilerden etkilenmemesinin mümkün olmadığı anlaşılabacaktır.

Haziran 2018 döneminde herhangi bir sosyal güvenlik kuruluşuna bağlı olmadan çalışanların oranı, bir önceki yılın aynı dönemine göre 0,7 puan azalarak %34, tarım dışı sektörde kayıt dışı çalışanların oranı ise bir önceki yılın aynı dönemine göre değişim göstermeyerek %22,4 düzeyinde gerçekleşmiştir.

Görüldüğü gibi Türkiye'de toplam istihdamın önemli bir oranı kayıt dışı olarak çalışmaktadır. Kayıt dışı istihdamın en yaygın olduğu sektör ise tarım sektörüdür. TÜİK'e göre tarımdan sonra kayıt dışı istihdamın en yüksek olduğu alan sırasıyla inşaat sektörü ve ardından hizmet sektöründeki otel ve restoranlar olduğu görülmektedir. Kayıt dışılığın en düşük olduğu sektör ise sanayi sektörüdür. 2018 Yılı Haziran ayı itibarıyla Türkiye'de istihdam edilen 29.314.000 kişinin sektörlere göre dağılımına bakıldığında, %19,2'si tarım, %19,6'sı sanayi, %7,2'si inşaat, %54'ü ise hizmet sektöründe yer aldığı görülmektedir.

Tablo 3. Türkiye’de İstihdam Edilenlerin Sektörel Dağılımı

Yıllar	Toplam (Bin kişi)	Tarım (%)	Sanayi (%)	İnşaat (%)	Hizmetler (%)
2005	19 633	25,5	21,6	5,6	47,3
2006	19 933	23,3	21,9	6,0	48,8
2007	20 209	22,5	21,8	6,1	49,6
2008	20 604	22,4	22,0	6,0	49,5
2009	20 615	23,1	20,3	6,3	50,4
2010	21 858	23,3	21,1	6,6	49,1
2011	23 266	23,3	20,8	7,2	48,7
2012	23 937	22,1	20,5	7,2	50,2
2013	24 601	21,2	20,7	7,2	50,9
2014	25 933	21,1	20,5	7,4	51,0
2015	26 621	20,6	20,0	7,2	52,2
2016	27 205	19,5	19,5	7,3	53,7
2017	28 189	19,4	19,1	7,4	54,1
2018	29 314	19,2	19,6	7,2	54,0

Kaynak, TÜİK, 2018 (İşgücü İstatistikleri)

(*) 2018 Yılı Haziran ayı verisidir.

2018 yılı Haziran ayı itibarıyla Türkiye’de istihdam edilen 29.314.000 kişinin %67,6’sı ücretli veya yevmiyeli olarak istihdam edilmekte, %16,9’u kendi hesabına çalışırken, %4,4’ü işveren olarak, %11,1’i ise ücretsiz aile işçisi olarak çalışmaktadır (TÜİK, 2018).

Tablo 4. Türkiye’de İstihdam Edilenlerin Yıllara Göre İşteki Durumu (Bin kişi)

Yıllar	Toplam	Ücretli veya yevmiyeli	İşveren	Kendi hesabına	Ücretsiz aile işçisi
2014	25 933	17 125	1 173	4 479	3 155
2015	26 621	17 827	1 175	4 468	3 150
2016	27 205	18 377	1 239	4 536	3 053
2017	28 189	18 960	1 279	4 815	3 134
2018*	29 314	19 824	1 289	4 954	3 246

Kaynak, TÜİK, 2018 (İşgücü İstatistikleri)

(*) 2018 Yılı Haziran ayı verisidir.

Türkiye’de Sığınmacı ve Mültecilerin İstihdamında Hukuksal Boyut

Özellikle Suriyeli yabancıların Türkiye’ye olan göç akınının önemli ölçüde artmaya başladığı 2011 yılı Mart ayından bu yana sığınmacı ve mültecilerin çalışma hakları ve ekonomide istihdamı en fazla tartışılan konulardan birisi haline gelmiştir. Göç eden topluluk ile göç akınına uğrayan yerel halkın en fazla tedirginlik duydukları hususlardan biri; göç edenler için kendi hayatlarını idame ettirebilecek sürekli ve güvenli bir iş ortamı sağlamak, göç alan yerel halk için ise iş piyasasındaki arz artışı nedeniyle ucuz işgücü ile rekabet etmek ve belki de kendi işini kaybetme riski ile karşı karşıya kalmaktır. Göç, kendisi ile birlikte ekonomide bir taraftan göç eden kesimin içinde bulunduğu şartlar dolayısıyla işgücü maliyetlerini aşağı çeken düşük ücret düzeyinde emek arz kaynağının genişlemesi ile diğer taraftan yeni ekonomik faaliyet alanlarının doğuşu ve ekonomide tüketim harcamalarındaki artış ile ekonomik canlanmayı meydana getiren özel bir konu haline gelmiştir.

Türkiye’deki sığınmacı ve mültecilerin önemli bir kısmını (%91) oluşturan Suriyelilerin kendi hayatlarını kendilerinin karşılaması için çalışmaları ve Türkiye’de üretim ve tüketime katkıda bulunmaları gün geçtikçe önemli bir ihtiyaca dönüşmektedir. Burada asıl önemli olan haksız rekabetin, kaçak çalışmanın emek sömürsünün önlenmesi ve aynı zamanda yerel halkın somut endişelerinin giderilmesinin aynı anda sağlanabilmesidir (Erdoğan, 2015: 82).

28 Temmuz 2016 tarihinde kabul edilen *Uluslararası İş Kanunu*, tasarı olarak hazırlanan metninde, kanunun gerekçesi olarak Türkiye'ye çalışma amacı ile gelen yabancılar için düzenlenen *4817 Sayılı Yabancıların Çalışma İzinleri Hakkında Kanun'un*, özellikle işverene önemli mali yükümlülükler yüklediği, ülkeye yasal yollardan giren yabancıların niteliği ile çalıştığı sektör açısından farklı uygulamalara izin vermediği belirtilmektedir. Esneklik sağlamayan yapısı nedeniyle, yabancıları düşük vasıflı işlere yönlendirmesi bunun da kayıt dışılık sorununu beraberinde getirdiği için sığınmacı ve mülteciler için uygulanmasının mümkün olmadığı belirtilen ilgili kanunun ayrıca, Türkiye'de nitelikli ve vasıflı yabancı işgücünün istihdamında artış sağlamanın ülkemiz işgücü piyasasında giderek bir gereklilik arz etmesi nedeniyle, bu kişilerin çalışma izin şartlarında yeniden düzenlemeler yapılmasının zorunlu hale geldiği ifade edilmektedir (TBMM, 2018).

2013 yılında kabul edilen YUKK'nin 91. Maddesi "Geçici Koruma" statüsünü tanımlamış ve Geçici Koruma kapsamındaki kişilerin hak ve yükümlülüklerinin Bakanlar Kurulu tarafından çıkarılacak yönetmelikle düzenleneceği belirtilmiştir. Bu doğrultuda "*Geçici Koruma Yönetmeliği*", 22 Ekim 2014 tarihli Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Yönetmelikle Geçici Koruma statüsünden yararlanan "*yabancılara sağlık, eğitim, iş piyasasına erişim, sosyal yardım ve hizmetler ile tercümanlık ve benzeri hizmetler*"in sağlanabileceği düzenlenmiştir.

Geçici Koruma Yönetmeliği'nin, "İş Piyasasına Erişim Hizmetleri" başlıklı 29. Maddesinde, "*Geçici korunanların çalışmalarına ilişkin usul ve esaslar, Bakanlığın görüşü alınarak Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığının teklifi üzerine Bakanlar Kurulunca belirlenir*" hükmü yer almaktadır.

Bunların dışında 2016 yılında alınan yeni hukuki kararlarla yabancıların Türkiye'deki istihdamı için yeni düzenlemeler getirilmiştir. Bunlardan birisi, 15 Ocak 2016 tarihinde yürürlüğe giren "*Geçici Koruma Sağlanan Yabancıların Çalışma İzinlerine Dair Yönetmelik*"tir. Bu yönetmelikle ülkemizde geçici koruma sağlanan yabancılar en az 6 ay Türkiye'de kayıtlı olarak bulunmaları kaydıyla, kalma izni verilen illerde çalışma iznine başvuru imkânı sağlanmaktadır. 26 Nisan 2016 Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe giren "*Uluslararası Koruma Başvuru Sahibi Ve Uluslararası Korunma Statüsü Sahibi*

Kişilerin Çalışmasına Dair Yönetmelik”, 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu uyarınca başvuru sahibi, mülteci, şartlı mülteci, ikincil koruma statüsü sahibi sayılan yabancıların Türkiye’de çalışmalarına ilişkin usul ve esasları belirlemek için çıkarılmıştır. Ayrıca, yabancıların kayıt dışı çalışmalarının önlenmesi, yerli-yabancı işgücü dengesi kurularak, nitelikli yabancı işgücünden de yararlanılmasını öngören “6735 sayılı Uluslararası İşgücü Kanunu” 13 Ağustos 2016 tarihinde Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

Türkiye’de son dönem artış kaydeden göç ile gelen Suriyelilerin istihdamını düzenleyen ve çalışma izninin alınmasını Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (ÇSGB)’nin yetkisine veren 15 Ocak 2016 tarihli Yönetmeliğe göre çalışma izni ve istihdam kotası şu şekilde düzenlenmiştir;

Çalışma izni;

- Yabancıнын geçici koruma kapsamında olduğunu belirten geçici koruma kimlik belgesinin/yabancı tanıtma belgesinin ve yabancı kimlik numarasının olması gereklidir.
- Geçici koruma sağlanan yabancılar, geçici koruma kayıt tarihinden altı ay sonra çalışma izni almak için başvuruda bulunabilir.
- Geçici koruma sağlanan yabancılara her seferinde en fazla 1 (bir) yıl süreli çalışma izni verilecektir.
- Başvuru, yabancıları çalıştıracak işveren tarafından e-Devlet üzerinden yapılacaktır.
- Mevsimlik tarım veya hayvancılık işlerinde çalışacak olan ve geçici koruma kapsamında bulunanlar çalışma izninden muafırlar. Mevsimlik tarım veya hayvancılık işlerinde çalışacaklar il valiliğine başvuru yapacaktır.
- Bakanlıkça, mevsimlik tarım veya hayvancılık işlerinde çalışacak geçici koruma sağlanan yabancılara il ve kota sınırlaması getirilebilecektir.
- Bakanlığa çalışma izin başvurusu için; sağlık meslek mensuplarının Sağlık Bakanlığından, eğitim meslek mensuplarının ise Milli Eğitim Bakanlığından veya Yükseköğretim Kurulu Başkanlığından ön izin almaları gerekir.

- Geçici koruma sağlanan yabancılara yasal olarak belirlenen asgari ücretin altında bir ödeme yapılamaz.

İstihdam Kotası;

- Geçici koruma sağlananların sayısı işyerinde çalışan Türk vatandaşı sayısının % 10'unu geçemez.
- Toplam çalışan sayısı 10'dan az olan işyerlerinde, en fazla bir geçici koruma sağlanan yabancıya çalışmasına izin verilebilir.
- Çalışma izni başvurusu tarihinden önceki dört haftalık süre içerisinde yabancıya çalıştırılacağı işi yapacak aynı nitelikte Türk vatandaşı bulunmadığının belgelendirilmesi halinde istihdam kotası uygulanmayabilir.

Türkiye'de Yabancıların ve Geçici Koruma Sağlanan Yabancıların Çalışma Durumları ve Görüşler

Özellikle Suriyeli mülteci akının başlamasıyla Türkiye'nin göç rejimi ve yönetimi köklü bir şekilde değişmiştir. YUKK, bu kanuna dayalı çıkartılan *Geçici Koruma Yönetmeliği* ve *Geçici Koruma Sağlanan Yabancıların Çalışma İzinlerine Dair Yönetmelik*, gerçekleştirilen yeni hukuksal düzenlemeler olarak belirtilebilir. Bu türde yapılan yasal düzenlemelerin yanında özellikle kamplar dışında yaşayan önemli sayıda sığınmacı için işgücü piyasasında kayıt dışı çalışmak, hayatta kalmak için adeta bir zorunluluk haline gelmiştir. Bu nedenle son yıllarda Türkiye'de birçok sektörde başta Suriyeliler olmak üzere yabancıların istihdamları giderek artmaktadır. Suriyelilerin işgücü piyasası ve istihdam içindeki varlığı Türkiye işgücü piyasasında hem ücret seviyelerini hem de çalışma koşullarını belirler hale gelmiştir.

Türkiye'de çalışmak isteyen yabancılar çalışmaya başlamadan önce çalışma izni almak zorundadır. Çalışma izni ÇSGB tarafından verilmektedir. Bakanlığa yapılacak çalışma izni başvuruları bir işyeri veya işletme üzerinden işveren tarafından yapılmaktadır. Yabancıların istedikleri herhangi bir işyerinde çalışabilmesine imkân veren bir izin sistemi mevcut değildir. Bir yabancı, işveren olmaksızın kendisi çalışma izni başvurusunda bulunamamaktadır.

ÇSGB ve GİGM'nin verilerine göre;

Tablo 5. Yıllara Göre Yabancılara Verilen Çalışma ve İkamet İzin Sayısı

Yıl	Çalışma İzin Sayısı Toplam*	İkamet İzin Sayısı Toplamı**
2011	17.466	234.268
2012	32.279	321.548
2013	45.823	313.692
2014	52.295	379.804
2015	64.521	422.895
2016	73.549	461.217
2017	87.182	593.151

Kaynak: (*) ÇSGB, 2017. (**) GİGM, 2019.

Bu verilere göre 2017 yılında ikamet izni alanların %14,6'sı çalışma izni almıştır. Bu oran, 2011'de bu yana genelde artış eğilimindedir. 2011 yılında %7,46 olan bu oran, izleyen yıllarda, 2012'de %10,04, 2013'de %14,61, 2014'de %13,77, 2015'de %15,26 ve 2016 yılında da %15,94 olarak gerçekleşmiştir.

Diğer taraftan çalışma izni alanların uyruklarına göre 2017 yılı istatistiklerine baktığımızda;

Tablo 6. Uyruklara göre yabancılara verilen çalışma izin sayısı (2017)

Uyruk	Kadın	Erkek	Toplam
Çin	286	4.002	4.288
Gürcistan	5.628	1.689	7.317
Kırgızistan	4.007	2.352	6.359
Özbekistan	2.032	433	2.465
Suriye	1.641	19.325	20.966
Türkmenistan	3.087	760	3.847
Ukrayna	4.640	1.120	5.760
Toplam	37.756	49.426	87.182

Kaynak: ÇSGB, 2017.

2017 yılında toplamda 87.182 çalışma izninin %24'ü Suriyeli yabancılara verilmiştir. Ayrıca 2017 yılında izin verilen yabancıların %43'ü kadınlar, %57'si ise erkekler oluşturmaktadır. Türkiye'de özellikle çalışma çağındaki yabancı nüfusun fazlalığı yabancıların istihdama açılmalarında çeşitli zorluklarla da karşılaşmalarının nedeni olarak değerlendirilebilir. Mevcut yasal çerçeve içinde mültecilerin, işletme başına toplam işgücünün %10'unu geçmemesi gereken resmi kotası ve mültecilerin kayıt oldukları şehirde istihdam edilmesi zorunluluğu gibi hususlar, istihdama yönelik daha geniş erişimi engellemektedir. Bunun yanında sadece Suriyeliler için dahi olsa çalışma çağındaki (19-54) 1,7 milyon düzeyinde Suriyeli sayısı ile karşılaştırıldığında, verilen çalışma izinlerinin sayısındaki düzey, Türkiye'de özellikle yabancılar dolayısıyla oluşan kayıt dışı istihdamı dolaylı da olsa göstermesi açısından son derece anlamlıdır.

Şu halde Türkiye'de bulunan başta Suriyeliler olmak üzere yabancı ve geçici koruma altındaki yabancıların Türk iş piyasasında özellikle vasıfsız iş gücü için bir arz potansiyeli oluşturduğu bir gerçektir. Bu durum, işverenler açısından olumlu karşılanmaktadır. Ayrıca bu kesim içerisinde işgücü nitelik açısından homojen bir dağılım göstermemekte, belirli vasıflara sahip yüksek eğitilmiş kişilerin varlığı, ülke ekonomisinin üretim gücünün artması açısından bir avantaj teşkil etmektedir. Türkiye'nin 18 ilinde 134 üstü düzey yöneticinin bulunduğu ekonominin çeşitli sektörlerinden işverenlerle gerçekleştirilen saha çalışmasında işverenler, Suriyeli mültecilerin genel olarak niteliksiz işgücü oluşturduklarını, bunun özellikle tarım, hayvancılık, imalat ve nitelik gerektirmeyen sanayi işletmelerinde ihtiyaç duyulan niteliksiz işgücü açığını kapatacak potansiyelde gördüklerini ifade etmişlerdir. Bazı işverenler ise bu durumu özellikle işyeri kapasitelerini artıracak, işletmeler ve kentler arası ekonomik rekabeti geliştirecek pozitif bir unsur olarak değerlendirmiştir. (Erdoğan ve Ünver, 2015:61). Çalışma, iş çevrelerinin, ancak ekonomik uyum sayesinde toplumsal uyumun sağlanacağına yönelik önemli bir düşüncesini de tespit etmektedir. Çalışmada yöneticilerin emek piyasasında çalışmama durumunun çok önemli bir güvenlik sorunu oluşturacağına dair uyarıları da oldukça dikkat çekicidir (Erdoğan ve Ünver, 2015:62).

Diğer taraftan Türkiye'de çalışmak isteyen yabancıların, özellikle vasıfsız işgücü piyasasında yarattıkları rekabet artışı, asgari ücretle çalışan yerli işçiler üzerinde işten çıkarma baskısı oluşturduğu da söylenebilir. Dünya Bankası'nın 2015 yılında yayımladığı araştırma raporunda (World Bank Group, 2015), Suriyeli işgücünün sosyoekonomik açıdan düşük seviyeli işlere yöneldiği ve istihdamdaki mültecilerin özellikle kayıt dışı ve kadın çalışanları işlerinden ettiği belirtilmektedir. Ancak bu durumun ücretlerde de düşmeye neden olduğu ifade edilen raporda, kayıt dışı sektörde her 10 mültecinin 7 Türk işçisini yerinden ettiği, bundan en fazla kadınlar ve eğitim düzeyi düşük olanların etkilendiği belirtilmektedir. Göçmenlerin öncelikli olarak kadın işgücü yerine istihdamı söz konusu olduğundan, yurtiçi mobilitede kadın işgücü öne çıkmaktadır. Rapor, kayıt dışı istihdam olanağını yitiren kadın iş gücünün okul eğitimine daha fazla ağırlık verdiği tespitini de yapmaktadır.

Çalışmada 2011-2014 yılları arasında kayıt dışı çalışan yerli halkın %5 kadarının işlerinin Suriyeliler tarafından devralındığı bilgisine de yer verilmektedir. Dolayısıyla rapor, Suriyelilerin buldukları illerde kayıt dışı istihdamı arttırdıklarını, yarı zamanlı işlerin Suriyelilerin istihdamı sonucunda azaldığı, bu işyerlerine talip olan yerli işçilerin ise istihdamının güçleştiği ve işgücü piyasasında nitelikli emek istihdamını teşvik ettiğini saptamaktadır.

Rapor Suriyelilerin istihdam edilmedikleri kayıtlı sektörü ise dolaylı olarak etkiledikleri ve kayıtlı sektörde her 10 mültecinin 4 yeni iş yarattığı ifade edilmektedir. Rapora göre Suriyeli göçmenler 2014 yılında Türkiye'de yabancılar tarafından kurulan şirketlerin %26'sının ya sahibi ya da büyük hissedarı durumundadırlar. Çalışmada, bunun sonucunda bu kişiler daha önce yerli iş gücü tarafından yapılan işlerin %1.2-1.4 oranında Suriyeliler tarafından yapılmaya başlandığı belirtilmektedir.

Diğer taraftan ILO'nun Suriyeli sığınmacıların Türkiye iş gücü piyasasına yönelik etkilerini yansıtan ve güncellenen çalışması (ILO, 2018), Türkiye'nin özellikle Suriyeli sığınmacıların emek piyasasına dâhil edilmesi zorluğu ile karşı karşıya olduğunu tespit etmektedir. Türkiye'nin Ocak 2016'da çıkardığı *Geçici Koruma Sağlanan Yabancıların Çalışma İzinlerine Dair Yönetmelik* çalışmasının esnekliğe dayalı bir kalkınma yaklaşımının benimsenmesi

adına olumlu bir adım olduğunu belirtmekle birlikte rapor, yabancıların kayıtlı ekonomiye entegrasyonun hala bir sorun olmaya devam ettiğini ifade etmektedir. Rapor Türkiye’de güçlü bir emek piyasası için oluşturulması gerekli mekanizmalar konusunda çeşitli tavsiyelerde bulunmaktadır. Özellikle mültecilerin işgücü piyasasına girmeleri, adil ve etkili işgücü göçü yönetişimi konusunda, başta Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı olmak üzere sosyal ortakların ve devlet kurumlarının kapasitelerinin artırılması gerekliliği ifade edilmektedir. Türkiye’de Suriyelilerin ve geçici koruma altındaki yabancıların işgücü piyasasına entegrasyonları için çeşitli projeler yürüten ILO’nun bu çalışmalar için şu ana kadar bir milyon doların üzerinde harcama yaptığı belirtilen raporda, Avrupa Birliği’nin 13,7 milyon dolar, Amerika Birleşik Devletlerinin ise 10 milyon dolar bu projelere fon sağladığı belirtilmektedir.

Araştırmanın Amacı

Göç, ister gönüllü ister zorunlu olsun ülkelerin işgücü piyasaları üzerine etkisi kaçınılmazdır. Göçmenlerin, ev sahibi ülkede gerek ülke işgücü nüfusunun çalışmak istemediği alanlarda çalışmaya hazır ve gerekse düşük ücret düzeyi ile çalışmaya razı bir kesim olarak, emek piyasasını etkilememesi düşünülemez. Ancak göçmenlerin sadece güvencesiz ve düşük ücretli işlerde çalıştığını düşünmek de yeterli bir tespit olmaz. Küreselleşme göç hareketlerini, nitelikli-niteliksiz işgücü göçünün, beyin göçü, öğrenci göçü ve kadın göçünün yaygınlaşması ile çeşitlendirmiştir. Elbette bu farklı kesimlerin işgücü piyasası ile doğrudan bağlantıları söz konusudur. Dolayısıyla göçün bir ülkede işgücü piyasasını nasıl etkilediği ve göçmenlerin işgücü piyasasında yaptıkları işlerin ve çalışma koşullarının neler olduğu, göç çalışmalarında incelenmesi gerekli önemli bir alanı oluşturmaktadır.

Bu çalışmanın temel amacı, Türkiye’nin, coğrafi açıdan komşusu olduğu bölge ve ülkelerde meydana gelen çatışma ve huzursuzluklardan olumsuz etkilenen ve yaşadıkları topraklardan ayrılmak durumunda kalan bölge halkının Türkiye’ye göçü ile oluşan sosyo-ekonomik değişimi, Türkiye işgücü sektörü açısından incelemektir.

Araştırmanın Yöntemi

Bu çalışmada gerçekleştirilen saha araştırmasında tarama modeli kullanılmıştır. Geçmişte ve halen var olan bir durumu var olduğu şekliyle ortaya koymaya çalışan bir yaklaşım olarak tarama modeli; olay, birey ya da nesneyi değiştirme ve etkileme çabası içerisine girmeden kendi koşullarında var olduğu şekliyle anlama çabasına yöneliktir (Karasar, 2009:77). Bu modelde kullanılan veri toplama aracı ise anket uygulamasıdır. Göç ve uyum konularıyla ilgili literatür taraması ve alanda gerçekleştirilen araştırmalar incelenerek çalışmanın amaçları doğrultusunda bir anket formu hazırlanmıştır. Likert tipli olmayan anket çalışmasının tarafı, Türkiye'deki Uluslararası Koruma ve Geçici Koruma Başvuru Sahibi Sığınmacılardır.

Anket sorularının oluşturulmasında alanda özellikle son dönem Suriyeli mülteciler üzerinde, yapılandırılmış/yarı yapılandırılmış ve derinlemesine (yüz-yüze) görüşme tekniği ile yapılan saha araştırması ve anket çalışmalarında kullanılan sorular incelenmiştir. Saha genişliği ve ulaşılan göçmen çeşitliliği ile bu çalışmanın amacı ile daha uyumlu olduğunu tespit ettiğimiz çalışmalar anket sorularının oluşturulmasında öncelikle ele alınmıştır. Bu kapsamda Deniz ve Etlan (2009), SGDD (2011), Apak (2014), Öztürkler ve Göksel (2015), Erdoğan (2015), Erdoğan ve Ünver (2015) ve AFAD (2017) çalışmalarında yapılan görüşme ve anket soruları ile bu sorulardan elde edilen sonuçlar değerlendirilmiştir. Bu çalışmadaki anket soruları, konu ile ilgili incelenen çalışmalar tarafından tasarlanan ancak bu çalışmanın konu, kapsam ve sınırlılıklarına göre yeniden biçimlenen kategori ve ölçütlerle belirlenmiştir.

Anket soruları, öncelikle görüşülen kişilerin yaş, cinsiyet, medeni durumu, Türkiye'ye hangi ülkeden geldiği, çocuk sayısı, dili, eğitim durumu, dini, etnik kökeni, mezhebi gibi demografik (temel anahtar) bilgileri elde etmeye yöneliktir. Sonrasında ise beş ana başlık altında hazırlanan sorularla da çalışma alanı içeriği ile ilgili bilgi/verilerin elde edilmesi amaçlanmıştır. Bu ana başlıklar şunlardır;

- Sosyo-Ekonomik bilgiler/veriler
- Toplumsal uyum ile algı ve yaklaşıma dair bilgiler/veriler

- Sosyal kabul ve uyuma dair bilgiler/veriler
- Devletten, yönetimden ve sosyal çevreden beklenti ve şikâyetlere ilişkin bilgiler/veriler
- Kalıcılık, uyum ve entegrasyon konusundaki izlenim ve beklentilere ilişkin bilgiler/veriler.

Anket, Türkiye'deki 26 ilde yaşayan 2526 adet sığınmacıya yönelik yapılandırılmış soru formu üzerinden yapılan görüşmelerle gerçekleştirilmiştir. Yapılandırılmış görüşme tekniği, temel olarak kişinin kendine ait bilgiyi belirli kategorilerle yanıtladığı anket çalışmalarına veya tutum ölçeklerine benzemektedir. (Wrag, 1994: 272). Yapılandırılmış görüşme tekniğinin kullanılmasının en önemli avantajı birden fazla görüşmeci kullanıldığı takdirde görüşmeciler arasındaki farklılığı en aza indirmek (Patton, 2002: 287) ve anket çalışmalarında sıkça karşılaşılan boş bırakma ya da kullanılmaz nitelikteki yanıtların ortaya çıkma ihtimalini azaltmaktır (Gall, Borg ve Gall, 1996: 330).

Hazırlanan anket soruları çoğunlukla kapalı uçludur. Kapalı uçlu sorularda soruların araştırmacılar tarafından belirlenen belli cevapları bulunmakta ve katılımcı bu cevap seçeneklerinden birini tercih etmek zorunluluğu ile karşı karşıya bırakılmaktadır. Çalışmada kullanılan kapalı uçlu sorularla görüşmecinin hareket özgürlüğü mümkün olduğunca en düşük düzeyde tutulmakta, böylelikle anket sonu cevaplarının sayısallaştırılması ve denetiminin kolaylaştırılması sağlanmaktadır. Yapılandırılmış görüşme tekniği bu görünümüyle anket çalışmalarına benzer tarzda nicel veri sunmaktadır. Böylece ankette elde edilen sonuçlar analitik yöntemle yorumlanarak çeşitli sonuçlar elde edilmesi amaçlanmıştır.

Bu sınırlılıklar içerisinde yapılandırılmış soru formu tekniği ile katılımcılara yöneltmek üzere yukarıda verilen ana başlıklar dâhilinde 55 adet soru hazırlanmıştır. Sorular, ankete katılanları sıkmamak ve en doğru bilgilere ulaşılmasını sağlamak adına çok uzun tutulmamıştır. Sorular, katılımcıların demografik, ekonomik ve sosyo-kültürel özelliklerini ortaya çıkarmaya, göç sonrası yabancılarla yerleşikler arasında oluşan sosyal ve ekonomik etkileşimi ölçmeye çalışmaktadır.

Anket formu üç dilde; İngilizce, Arapça ve Farsça olarak hazırlanmıştır. Hazırlanan anket formları ilk olarak 12 kişilik bir gruba pilot olarak uygulanmış, yapılan pilot uygulama sonucu ortaya çıkan eksiklikler ve fazlalıklar tespit edilmiş ve ankete son şekli verilmiştir.

Bu çalışmada ise yukarda kısıtları ve kategorize edilerek alanı belirlenen 55 sorudan, Türkiye işgücü sektörünün etkileşimini ortaya koymaya çalışan 11 sorunun (Ek-1) verisi kullanılmıştır. Bu verilerle çalışma, Türkiye'de göç sonrası oluşan sosyal ve ekonomik etkileşimin boyutlarını, emek piyasasına yönelik olarak ölçmeye çalışmaktadır.

Araştırma Modelinin Uygulama Alanı

Araştırmanın genel evreni Türkiye Cumhuriyeti içerisinde yaşayan sığınmacı ve mültecilerdir. Bu evren içerisindeki örneklem ise anket uygulamasının gerçekleştirildiği 26 ildeki 2526 sığınmacıdır. Sığınmacı ve mültecilere yönelik anket uygulamasında zorunluluk olmadan isteyen sığınmacıya anket formu verilerek doldurulması yoluna gidilmiş, dolayısıyla uygulamada basit tesadüfi örnekleme tekniği kullanılmıştır.

Anket uygulaması ile elde edilen bulgular ve yorumlar elbette Türkiye'deki tüm sığınmacıların değil, ankete katılanların durumlarını yansıtmaktadır. Ancak bulgular ve üzerinde yapılan analizler, Türkiye'deki tüm sığınmacıların genel durumları hakkında önemli ipuçları verdiği düşünülmektedir. Anket sonucu elde edilen veri ve bunlara bağlı yapılan değerlendirmeler, anketin yapıldığı tarih aralığı ile sınırlıdır. Ayrıca veriler ve yapılan değerlendirmelerin geçerliliğinin, katılımcıların doğru cevap vermelerine bağlı olduğu belirtilmelidir.

Veriler, SPSS 24.0 paket programı kullanılarak analiz edilmiştir. Çalışmada analiz başlangıcında anket ile ilgili, özellikle likert tipli anketlerde uygulanan çeşitli kontrol mekanizmaları (faktör analizi, güvenilirlik analizi v.b.), bu çalışmadaki anketin likert tipli bir anket olmadığı için uygulanmamıştır. Bununla birlikte analiz başlangıcında örneğin kayıp/girilmeyen verilerin (missing value) var olup olmadıkları ve çaprazlama (crosstabs) ile anketin uygulandığı kişilerin yanlış/hatalı bilgi verip vermedikleri kontrol edilmiştir.

Çalışmada anket sonuçlarının analizleri çoğunlukla SPSS programında frekans (frequencies) ve çaprazlama (crosstabs) analizleri kullanılarak değerlendirilmiştir. Frekans analizlerinin kullanılma nedeni, anket sorularının bu analiz yöntemine uygun olarak hazırlanmış olmasıdır. Diğer taraftan çaprazlama analizlerinin yapılma nedeni ise öncelikle yukarıda belirtildiği gibi likert tipli analizlerde yapılan çeşitli güvenilirlik testlerinin, bu araştırmada yapılamamasının getirdiği eksikliği gidermek içindir. Analiz başlangıcında, yapılacak olan çeşitli çaprazlamalarla elde edilen verilerin güvenilirliği test edilmiştir. Diğer taraftan çaprazlama ile birden fazla veri arasında ilişkinin kurulması sağlanarak katılımcıların verdikleri bilgilerden daha etkin sonuçlar çıkartmak mümkün olmaktadır.

Anket uygulamaları 01.03.2017 – 01.07.2017 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Uygulanmış anket formları elde edildikçe SPSS programına veri girişi çalışmalarına başlanmış, anket verilerinin girişi 2017 yılı Aralık ayı sonuna kadar zaman almış, bu tarihten sonra da program üzerinde istatistiksel veri analizleri ve değerlendirmelerine başlanmıştır.

Anketin uygulanış şekli, yukarıda özellikleri ve sınırlılıkları ifade edilen anket soruları, göçmenlerin çoğunluğunun kullandığı tahmin edilen üç dile (İngilizce-Arapça-Farsça) çevrilerek, göçmenlerin devamlı irtibatlı oldukları göç idaresinin illerdeki müdürlükleri vasıtasıyla uygulanması sağlanmış, göç idaresinin ilgili müdürlüğüne gelen katılımcıya, kullandığı dile hazırlanmış anket kâğıtları verilerek doldurması istenmiştir.

Anket, Türkiye genelini hedeflediği için bu genel kapsam içerisinde en fazla göçmene ulaşmanın yolunun, göç idaresinin illerdeki kurumları vasıtasıyla gerçekleştirilebileceği düşünülmüş ve tercih edilmiştir. Bu doğrultuda anket, gerek anketörler ile anket katılımcılarının dil farklılığı düşünülerek ve gerekse anketin kapsam alanının genişliği nedeniyle, uygulamanın anketörlerin ankete katılanlarla bizzat konuşarak anketin doldurması yerine, anket sorularının ilgili irtibat bürolarına gelen göçmenlere verilerek, bu kişilerin kendilerinin bizzat okudukları sorulara anket kapsamı içerisinde verilen cevap şıklarına bağlı olarak cevaplandırmaları istenerek uygulanmıştır.

Araştırma Bulguları: Anket Verileri ve Analizi

Temel Bulgular

Tablo 7. Anketin Yapıldığı İller

İller	Katılımcı Sayısı	Toplam İçindeki Payı (%)	İller	Katılımcı Sayısı	Toplam İçindeki Payı (%)
Adana	55	2,2	Kahramanmaraş	274	10,8
Antalya	52	2,1	Niğde	51	2,0
Balıkesir	65	2,6	Ordu	31	1,2
Bilecik	235	9,3	Rize	50	2,0
Çorum	228	9,0	Tokat	45	1,8
Denizli	42	1,7	Trabzon	61	2,4
Edirne	55	2,2	Van	164	6,5
Eskişehir	36	1,4	Bayburt	53	2,1
Giresun	39	1,5	Batman	50	2,0
Gümüşhane	83	3,3	Şırnak	105	4,2
Isparta	53	2,1	Ardahan	23	0,9
İstanbul	520	20,6	Düzce	58	2,3
Kastamonu	49	1,9	Toplam	2526	100,0
Kayseri	49	1,9			

Türkiye genelinde 26 ilde anket katılımcılarının araştırmaya katıldığı anlaşılmaktadır. Bu iller daha önce de belirtildiği gibi özellikle seçilmiş ve belirlenmiş iller değildir. Bu araştırmaya destek veren Göç İdaresi ve uzmanlarının gerçekleştirebildikleri miktarları ifade etmektedir. Buna göre en fazla katılım %20,6 ile İstanbul'da gerçekleştirilmiştir.

Tablo 8. Cinsiyet Dağılımları

	Katılımcı Sayısı	Toplam İçindeki Payı (%)
Erkek	1495	59,2
Kadın	1025	40,6
Toplam	2520	99,8
Kayıp Değer	6	0,2
	2526	100,0

Katılımcıların %59,2'si erkek, %40,6'sı ise kadındır. Analiz sonrası 6 kayıta herhangi bir işaretleme yapılmadığı anlaşılmaktadır. Bu sayının anketör uzmanlarca kendisini erkek veya kadın olarak nitelendirmeyen kişileri temsil edebileceği ifade edilmiştir.

Tablo 9. Yaş Aralıkları

Yaş Aralıkları	Katılımcı Sayısı	Toplam İçindeki Payı (%)
18-25	511	20,2
26-35	1000	39,6
36-45	633	25,1
46-55	277	11,0
56 ve üstü	105	4,2
Toplam	2526	100,0

Tablo 10. Medeni Durumları

	Katılımcı Sayısı	Toplam İçindeki Payı (%)
Evli	1730	68,5
Bekâr	643	25,5
Dul	99	3,9
Boşanmış	54	2,1
Toplam	2526	100,0

Ankete katılanların yaş aralıklarına bakıldığında daha çok 26-35 yaş aralığına sahip kişiler oldukları görülmektedir. Ayrıca 2526 katılımcının %84,9'unun 18-45 aralığında olduğu yani katılımcılar arasında çalışma çağındaki nüfusun oldukça yoğun olduğu anlaşılmaktadır. Katılımcıların medeni durumlarına bakıldığında, %68,5 evli olanlarının oranının oldukça yüksek düzeyde olduğu anlaşılmaktadır.

Tablo 11. Geldikleri Ülkeler

Ülke	Katılımcı Sayısı	Toplam İçindeki Payı (%)
Suriye	1533	60,7
Irak	360	14,3
İran	292	11,6
Afganistan	270	10,7
Pakistan	1	0,0
Nijerya	7	0,3
Filistin	10	0,4
Mısır	2	0,1
Somali	4	0,2
Uganda	1	0,0
Diğer	46	1,8
Toplam	2526	100,0

Anket katılımcılarının gösterildiği tablodan, katılımcıların çoğunluğunun Suriye vatandaşı olduğunu, sonrasında ise Irak, İran ve Afganistan uyruklu sığınmacıların yer aldığını görmekteyiz. Diğer taraftan katılımcılara sorulan “Ne zamandır Türkiye’desiniz?” sorusuna %96,9’u yani neredeyse tamamının 5 yıl ve daha yakın zamanı ifade ettikleri görülmüştür.

Türk İş Piyasasına Yönelik Bulgular

Bu çalışmada, 26 il genelinde ve 2526 sığınmacı üzerinde gerçekleştirilen saha çalışması ile başta Suriyeliler olmak üzere Türkiye’deki Uluslararası Koruma ve Geçici Koruma Başvuru Sahibi Sığınmacıların, Türkiye’nin sosyo-ekonomik yapısına yönelik etkilerinin araştırıldığı geniş kapsamlı çalışmanın bir kısım verileri kullanılmaktadır.

Günümüz şartlarında sığınmacı ve mültecilerin işgücü piyasasına katılımları, literatürde göç merkezli araştırmaların temel konularından

birisi haline gelmiştir. Literatürde sığınmacı ve mültecilerin emek piyasasına katılımlarında piyasanın bu kesime karşı çok fazla seçenek sunmadığı ve daha çok emek yoğun sektörlerin kendileri için uygun alanlar oluşturduğu ifade edilmektedir (Lewis vd., 2015: 583). Pazarlık güçlerinin sınırlı olması nedeniyle göçmenleri emek piyasasının en mahrum üyeleri olarak değerlendiren görüşler yanında sığınmacı ve mültecilerin emek piyasasında belirli sektörlerde sınırlandırıldıkları, bunun da o sektörde emek fazlalığı oluşturarak kayıt dışı ve hukuken korunmasız istihdamı arttırdığını ifade eden tespitler de söz konusudur (Çoban, 2018: 194-95). Ayrıca geleneksel göç alan ülkelerde kontrol edilemeyen göç akımlarındaki kontrolsüzlüğü, ekonomik durgunlukla eş güdüm içerisinde özellikle göçmenler içerisinde iş olanaklarını kısıtlayarak yerel halkla olan gerilimi ve dolayısıyla bu kesimin yoksulluğunu arttırdığı da yapılan tespitler arasındadır (Sirkeci, 2006: 33). Göçün tüm olumsuzluklarına rağmen, özellikle emek piyasasına yönelik olmamakla birlikte ekonomik düzeyde toplumlara dinamizm kazandıran önemli bir hareketlilik olduğunu belirten Ortaylı (2006), özellikle endüstrileşme sonrası göçün olmadığı toplumlarda toplumsal dinamizmin azaldığını ve toplumun yaşlanma sorunu ile karşı karşıya kalabileceğini ve hatta böylesi “*toplumların aslında ölmeye başladığını*” ifade etmektedir (Ortaylı, 2006: 19).

Bu çalışmada, literatürdeki vurgular esas alınarak Türkiye’deki sığınmacı ve mültecilerin emek piyasasına ilişkin durumları, beklentileri ve karşılaştıkları sorunları anlaşılmasına çalışılacaktır. Çalışmada, Türkiye’nin sosyo-ekonomik yapısına yönelik etki analizinin yapıldığı saha araştırmasında kullanılan anket sorularından, Türkiye’deki işgücü piyasasına yönelik 11 sorudan (Ek-1) elde edilen veriler değerlendirilecektir.

Tablo 12. Türkiye’de En Fazla İhtiyaç Duyulan Seçenek

Seçenek	Katılımcı Sayısı	Toplam İçindeki Payı (%)
Paraya	1323	52,4
Ev için eşya-gıda	342	13,5
Halktan anlayış-sevgiye	278	11,0
Sakin bir hayata	203	8,0
Bir işte çalışmaya	375	14,8
Diğer	5	0,1
Toplam	2526	100,0

“Türkiye’de en çok neye ihtiyacınız olduğunu düşünüyorsunuz?” sorusuna verilen cevaplar içerisinde, “Paraya” seçeneği %52,4 ile ilk sırada yer alırken, %14,8 oranında “Bir işte çalışmaya” seçeneği ikinci sırada yer almaktadır. Seçenekler arasında ilk sırada yer alan “Paraya” seçeneğini seçenlerin büyük bir kısmının, bir işte çalışmamanın getirdiği sıkıntı ile bu seçeneği işaretledikleri düşünülürse aslında sığınmacı ve mülteciler arasında bir işte çalışmamanın getirdiği maddi ve psikolojik etkinin çok daha fazla olduğunu söylemek mümkündür.

“Kendi ülkenizdeki mesleki durumunuz nedir?” sorusuna anket katılımcılarının %22,9’u, işçi olarak yanıt vermiş, bu soru ile ilgili diğer öne çıkan meslekler içerisinde ise zanaatkarlık, şoförlük, memurluk, ticaret erbabı ve öğretmenlik meslekleri yer almıştır. Ayrıca bu soruya katılımcıların %12,7’si öğrenci, %19,9’u ise ev hanımı olarak cevap vermiştir. Katılımcıların çoğunluğunun vasıfsız işçi kategorisinde olduğu ve Türkiye’de üretim sektörlerinde ilgi görmeyen pek çok vasıfsız iş için Suriyelilerin talep olacağı tahmin edilebilir. Bu durum Türkiye genelinde üretime yönelik birçok sektördeki firmalar tarafından üretim kapasitesini etkileyeceği düşüncesiyle Suriyeli işçilerin çalıştırılması olumlu karşılanmaktadır.

Tablo 13. Ülkelerindeki Meslek Durumları

Meslek	Katılımcı Sayısı	Toplam İçindeki Payı (%)
İşçi	578	22,9
Memur	137	5,4
Esnaf –Ticaretçi	107	4,2
Şoför	156	6,2
Ev Hanımı	502	19,9
Öğrenci	321	12,7
Zanaatkâr	183	7,2
Emekli	25	1,0
Öğretmen	89	3,5
Doktor	16	0,6
Mühendis	36	1,4
Bilg.Prog.	47	1,9
Aşçı	20	0,8
Araba Tamircisi	25	1,0
Satış Elemanı	44	1,7
Garson	41	1,6
Diğer	199	7,9
Toplam	2526	100,0

Katılımcıların “*Türkiye’deki iş durumunuz nedir?*” sorusuna verilen cevaplar, geldikleri ülkelerle göre aşağıdaki tabloda gösterilmektedir.

Tablo 14. Türkiye'de İş Durumu (Çapraz Frekans)

		Türkiye'de İş Durumu							Toplam	Toplam İçindeki Payı %
		Devamlı çalışıyor (Katılımcı Sayısı)	Toplam İçindeki Payı %	Çalışmıyor (Katılımcı Sayısı)	Toplam İçindeki Payı %	Arada sırada / Günlük çalışıyor (Katılımcı Sayısı)	Toplam İçindeki Payı %			
		Geldikleri Ülkeler	Suriye	376	24,53	580	37,83	577	37,64	1533
Irak	25		6,94	215	59,72	120	33,33	360	14,25	
İran	10		3,42	151	51,71	131	44,86	292	11,56	
Afganistan	15		5,56	99	36,67	156	57,78	270	10,69	
Pakistan	1		100,00	0	0,00	0	0,00	1	0,04	
Nijerya	0		0,00	5	71,43	2	28,57	7	0,28	
Filistin	0		0,00	8	80,00	2	20,00	10	0,40	
Mısır	0		0,00	2	100,00	0	0,00	2	0,08	
Somali	1		25,00	2	50,00	1	25,00	4	0,16	
Uganda	0		0,00	0	0,00	1	100,00	1	0,04	
Diğer	7		15,22	20	43,48	19	41,30	46	1,82	
Total		435	17,22	1082	42,83	1009	39,94	2526	100,00	

Katılımcıların %42,8'i Türkiye'de henüz bir iş sahibi olmadıklarını ve çalışmadıklarını ifade ederken, %17,2'si tam zamanlı, %39,9'u ise arada sırada veya yarı zamanlı veya günlük yevmiyeli şekilde çalıştıklarını belirtmişlerdir.

Türkiye gelen ve ankete katılan sığınmacılar içinde %60,7 gibi önemli bir orana sahip Suriyelilerin %24,5'i tam zamanlı çalışırken, %75,5'i ya çalışmamakta veya günlük yevmiyeli şekilde çalışmaktadır. Tablo 7'de çaprazlama ile elde edilen verilerden, hem katılımcıların ülkelere göre dağılımları yanında aynı zamanda Türkiye'de iş sahibi olup olmadıklarını, geldikleri ülkelere göre bir ayırım ile görmek mümkündür. Veriler, çalışabilir durumda ancak çalışmak için herhangi bir iş bulamayan bu denli yüksek oranlı mültecilerin, Türkiye'de özellikle düşük ücretli ve güvencesiz işlerde çalışmaya hazır bir işgücü potansiyeli oluşturduğunu göstermektedir.

Katılımcılara “Çalışmıyor durumdaysanız nedeni nedir?” sorusuna, %36,7 oranında herhangi bir iş bulamadığı, %30,5 oranında kendi niteliğine uygun iş bulamadığı, %25,4 oranında çalışma izninin olmadığı ve %7,5 oranında ise iş aramaya gerek duymadığı cevabını vermiştir.

Tablo 15. Türkiye’deki Çalışma Durumları

	Katılımcı Sayısı	Toplam İçindeki Payı (%)
İşçi	820	56,5
Memur	21	1,4
Esnaf-Ticaretçi	31	2,1
Garson	70	4,8
Satış Elemanı	11	0,8
Araba Tamircisi	26	1,8
Doktor	5	0,3
Öğretmen	27	1,9
Bilg.Prog.	12	0,8
Mühendis	7	0,5
Şoför	13	0,9
Diğer	189	13,5
Serbest Meslek	213	14,7
Toplam	1445	100,0

Yukardaki tabloda, Türkiye’ye gelen ve ankete katılan sığınmacıların, “Türkiye de çalışıyor iseniz çalışma durumunuz nedir?” sorusuna verdikleri yanıtlardan oluşan Türkiye’deki çalışma durumları gösterilmektedir. Çoğunluğu işçi olarak çalışan sığınmacıların garson, memur ve ticaretçi olarak da çalışma hayatında yer aldıkları görülmektedir. Özellikle tekstil gibi üretime dayalı sektörlerde çok sayıda vasıfsız eleman ihtiyacı, Türkiye’de emek arzı açısından Suriyelileri önemli bir faktör haline getirmektedir.

Çalışanlara yönelik sorulan “Nereye-kime bağlı çalışıyorsunuz?” sorusuna, çalışanların çoğunluğu (%50,5) özel girişimde, %38,4’ü kendi işinde, %11,1’i ise kamu sektöründe çalıştığını ifade etmişlerdir. Çalışanlara yönelik, “Çalıştığınız işyeri/alan, mesleki durumunuza (mesleki tecrübenize) uygun mu?” sorusuna, katılımcıların sadece %27’si evet, %46,8’i kısmen, %26,2’si ise hayır cevabını vermiştir.

Katılımcılardan çalışanlarla ilgili ücret düzeyinin memnuniyetini sorgulayan “Çalıştığınız işyerinden aldığınız ücretten memnun musunuz?” sorusuna evet diyenlerin oranı sadece %11,4 çıkmıştır. %44,8 oranında hayır, %43,8 oranında ise kısmen cevabı verilmiştir. Çalışma izninin alınabileceğini bilip bilmediklerinin sorulduğu, “Çalışma izni alabileceğinizi biliyor musunuz?” sorusuna ise büyük oranda (%60,3) hayır cevabı verilmiştir. Katılımcıların %32,1’i bu soruya evet derken, sadece %7,6’sı bu izne sahip olduklarını ifade etmişlerdir. Türkiye’de kayıt dışı çalışan yabancıların sayısındaki artışın emek sektörü açısından ucuz girdi ve yerli işgücünün çalışmak istemediği alanlarda istihdam artışı sağladığı, daha önce ele alınan Dünya Bankası raporunda da (World Bank Group, 2015) ifade edilmişti. Katılımcıların yarısından fazlasının çalışma izni konusunda bilgi sahibi olmaması ve bilgi sahibi olan %32,1’lik katılımcıdan çok daha az oranda (%7,6) katılımcının çalışma iznine sahip olması, yabancıların vasıfsız işgücü piyasasında rekabet artışı oluşturarak asgari ücretle çalışan yerli işçiler üzerinde işten çıkarma baskısı oluşturduğunu söyleyebiliriz.

Katılımcıların işyeri performansına göre “Devletin işgücü olarak sizi yeterli ölçüde değerlendirdiğini düşünüyor musunuz?” sorusuna, %18,1 oranında hayır, %21,6 evet ve %60,4 oranında kısmen cevabı verilmiştir. Ankete katılanlara, “Çalıştığınız işyerinde diğer çalışanlarını size karşı yaklaşımları nasıl?” sorusuna çoğunluk olarak (%51,8) olumlu cevap verildiği, ancak %28,1 oranında katılımcının olumsuz yönde, %20,1 oranında da duyarsız olarak nitelediği durumla cevap vermiştir. Bu cevaplar emek piyasasında çalışan yabancılara karşı halkın büyük oranda olumsuz bir tepkisinin olmadığını göstermesi açısından önemlidir.

Sonuç

Türkiye’de yıllardır, örneğin enerji hatları konusunda Türkiye’nin jeopolitik konumunun önemini ortaya koyan hatta AB ile olan ilişkilerinde bu üstünlüğünü nasıl kullanması gerektiği yönünde çeşitli akademik çalışmalar yapılmıştır. Bugün göç konusunda Türkiye’nin jeopolitik konumu, onun stratejik çıkarları konusunda kullanabileceği bir araçtan olmaktan öte, özellikle Suriye’den gelen göç akını dolayısıyla hem ekonomik ve hem de sosyolojik olarak çeşitli alanlarda mücadele etmesi gereken önemli bir sorun haline gelmiştir.

Son dönem Suriye’den gelen mülteci ve sığınmacılar, Türkiye’de hem ekonomik ve hem de toplumsal temelde birçok sıkıntı kaynağı oluşturabilecek potansiyeldedir. Aynı zamanda mülteci ve sığınmacılar sosyal zenginleşmenin ve ekonomik canlanmanın getirdiği olumlu yöndeki gelişmelere de kaynak olabilirler. Göçün hangi yönde etki doğuracağı, bu çalışma gibi alanda ve sahada yapılan araştırmalarla netlik kazanarak ülke yöneticilerinin konu ile ilgili alacağı karar ve politikaların oluşmasına katkı sağlayabilir.

Mart 2011’den bu yana Türkiye’de sığınmacı ve mültecilerin çalışma hakları ve ekonomide istihdamı en fazla tartışılan konulardan birisi haline gelmiştir. Zira göç eden topluluk ile göç akınına uğrayan yerel halkın en fazla tedirginlik duydukları hususlardan biri göç edenlerin sürekli ve güvenli bir iş ortamı sağlamak için talepte bulunmaları, göç alan yerel halk için ise emek piyasasındaki arz artışı nedeniyle ucuz işgücü ile rekabet etmek ve belki de kendi işini kaybetme riski ile karşı karşıya kalmalarıdır.

Türkiye’de bulunan sığınmacı ve mülteciler arasında genç işsizliğin önemli ölçüde yüksek ve genel işsizlik oranının üzerinde olması, işgücünün çoğunluğunun genç olduğu Türkiye’de, yıllardır yapısal bir sorun olarak mücadele edilen işsizlik sorunun çok daha büyük bir sorun haline gelmesi demektir. Ayrıca Türkiye’deki sığınmacı ve mültecilerin önemli bir kısmını oluşturan Suriyelilerin %23’ünün 15-24 yaş grubu genç nüfusa sahip olduğu düşünüldüğünde Türkiye’deki işgücü piyasasının sığınmacı ve mültecilerden etkilenmemesinin mümkün olmadığı anlaşılacaktır.

26 ilde 2526 katılımcı ile gerçekleştirilen saha araştırmasında kullanılan 55 sorudan, sığınmacı ve mültecilerin emek piyasası ile ilgili cevaplarının alındığı 11 sorunun (Ek-1) analizinin yapıldığı bu çalışmada, elbette tüm sığınmacı ve mültecilerin durumlarının ortaya konması olanağı söz konusu değildir. Tüm alan çalışmalarında olduğu gibi bu çalışmada da örneklem üzerinde yapılan analizler söz konusudur. Bu çalışmada elde edilen bulgulara göre;

- Ankete katılan sığınmacı ve mültecilerin büyük oranda Suriyelilerden oluştuğu,
- Ankete katılanların %84,9'unun 18-45 yaş aralığında olduğu yani katılımcılar arasında çalışma çağındaki nüfusun oldukça yoğun olduğu,
- Ankete katılanların çoğunluğunun emek piyasası açısından vasıfsız eleman düzeyinde olduğu ve çeşitli sektörlerde ilgi görmeyen pek çok vasıfsız iş için bir emek arz kaynağı teşkil ettikleri,
- Sığınmacı ve mülteciler arasında bir işte çalışmamanın getirdiği maddi ve psikolojik etkinin çok daha fazla olduğu,
- Katılımcıların büyük çoğunluğunun ya bir iş bulamadığı veya niteliğine uygun bir iş bulamadıkları anlaşılacakla birlikte dörtte bir oranında da çalışma izninin olmadığı,
- Ankete katılan sığınmacı ve mültecilerin çoğunluğunun (%82,7'sinin) düzenli ve devamlı bir işte çalışmadıkları ve dolayısıyla emek piyasasında bir arz fazlalığı oluşturdukları,
- Ankete katılanlar içinde önemli bir sayıya sahip Suriyelilerin çoğunluğunun (%75,5) ya çalışmamakta veya günlük yevmiyeli şekilde çalışmakta oldukları ve dolayısıyla Suriyeliler içinde Türkiye'deki kayıt dışı çalışan işgücünün önemli bir seviyede olduğu,
- Çalışanların çoğunluğunun (%50,5) özel girişimde, yani serbest piyasada geçici işlerde çalıştıkları,
- Emek piyasasında buldukları konumdan ve ortamdan memnun olmadıkları,

- Kendi ülkelerindeki emek piyasasındaki tecrübelerinin, Türkiye'de çoğunlukla tam olarak değerlendirebilecekleri iş alanlarında çalışmadıkları,
- Katılımcıların yüksek oranda ücret memnuniyetsizliğine sahip oldukları,
- Çalışan yabancılara işyerlerinde yerel halkın olumsuz bir tepkisinin olmadığı anlaşılmaktadır.

Dolayısıyla saha araştırmasına katılan sığınmacı ve mültecilerin önemli bir kısmının, ekonomik olarak iyi durumda olmadıkları ve Türkiye'de emek piyasası açısından buldukları konumdan çoğunlukla memnun olmamalarına rağmen Türkiye için önemli bir alternatif işgücü arz kaynağı olabilecekleri görülmektedir. Ancak Türkiye, işsizliğin yüksek, güvencesiz çalışma biçimlerinin yoğun ve işçi kesimi arasında rekabetin fazla olduğu bir ülkedir. Buna bağlı olarak araştırma kapsamındaki mültecilerin en azından anketin yapıldığı dönemde geleneksel göçmen işçilerin yaşadıkları sorunları yaşadıkları anlaşılmaktadır.

Ayrıca yapılan saha araştırması ile politika yapımcılarının son dönemde sayıları önemli ölçüde artan sığınmacı ve mültecilerin, Suriye'ye dönüşlerinin zaman alacağı gerçeğini de dikkate alarak, emek piyasasında değerlendirilmesine yönelik aldıkları mevzuat tedbirlerini, yerel halkın bu konudaki endişelerini de dikkate alarak esnetmeleri ve işgücü piyasasında daha verimli bir şekilde değerlendirilmesini sağlayıcı yönde geliştirmeleri gerektiği anlaşılmaktadır.

Kaynakça

- Abadan-Unat, Nermin, (2006), *Bitmeyen Göç: Konuk İşçilikten Ulus Ötesi Yurttaşlığa*, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Aktaş, Munise T., (2015), “Ücret Odaklı Uluslararası İşgücü Hareketliliğinin İşgücü Piyasalarına Etkileri”, *Tesam Akademi Dergisi*, 2(2), 197-219.
- Apak, Hıdır, (2014), “Suriyeli Göçmenlerin Kente Uyumları: Mardin Örneği”, *Mukaddime*, 5 (2), 53-70.
- Arango, Joaquín, (2000), “Explaining Migration: A Critical View”, *International Social Science Journal*, 52(165), 283-296.
- Bodvarsson, Örn B. and Hendrik Van den Berg, (2013), *The Economics of Immigration: Theory and Policy*, DOI 10.1007/978-1-4614-2116-0_2, New York: Springer Science and Business Media
- BMMYK Türkiye Temsilciliği, (1998), *Sığınma ve Mülteci Konularındaki Uluslararası Belgeler ve Hukuki Metinler*, Ankara: Damla Matbaası.
- BMMYK Türkiye Temsilciliği ve T.C. İçişleri Bakanlığı E.G.M., (2005), *İltica ve Göç Mevzuatı*, Ankara: Başkent Matbaası.
- Castles, Stephan and Mark J., Miller, (2009), *The Age of Migration: International Population Movements in the Modern World*, Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Cohen, Robin, (1987), *The New Helots: Migrants in the International Division of Labour*, Aldershot: Gower Publishing Group.
- Çağlayan, Savaş, (2006). “Göç Kuramları, Göç ve Göçmen İlişkisi,” *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17, 67-91.
- Çoban, Bilge, (2018), “Türkiye’de İşsizlik Profili Bağlamında Suriyeli Gençlerin İstanbul İşgücü Piyasasına Katılım Sorunları”, *Çalışma ve Toplum Dergisi*, 56 (1), 193-216.
- ÇSGB, (2017), *2017 Çalışma Hayatı İstatistikleri*, Uluslararası İşgücü Genel Müdürlüğü, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, <https://birim.ailevecalisma.gov.tr/media/11707/cal%C4%B1sma-hayati-istatistikleri-2017.pdf> , (Er.Tar: 23 Mart 2019).

- de Haas, Hein., (2008), Migration and Development a Theoretical Perspective, Working Paper Presented for International Migration Institute, James Martin 21st Century School, University of Oxford, Paper 9, Oxford, <https://www.imi.ox.ac.uk/publications/wp-09-08/@@download/file>, (Er.Tar: 26 Şubat 2019).
- Deniz, Orhan, (2008), “Türkiye’nin Doğu Sınırı Ve Mülteci Sorunu”, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Başkanlığı 2005-FED-B11 No.lu Proje Raporu, Van.
- Deniz, Orhan ve Erol Etlan, (2009), “Kırdan Kente Göç Ve Göçmenlerin Uyum Süreci Üzerine Bir Çalışma: Van Örneği”, Uluslararası İnsan Bilimler Dergisi, 6 (2), 472-499.
- Develi, E.Selman, (2017), “21. Yüzyılda Göç Olgusu: Uluslararası Göç Teorilerinin Ekonomi Politigi”, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 22, (Göç Özel Sayısı), 1343-1353.
- Ela Özcan, E. Deniz, (2016), “Çağdaş Göç Teorileri Üzerine Bir Değerlendirme”, İş ve Hayat Dergisi, 2(4), 183 – 215.
- Erdoğan, M.Murat, (2015), Türkiye’deki Suriyeliler, Toplumsal Kabul ve Uyum, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Erdoğan M.Murat ve Can Ünver, (2015), Türk İş Dünyasının Türkiye’deki Suriyeliler Konusundaki Görüş, Beklenti ve Önerileri, Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu, Ankara.
- Ergüven, N.Sarp ve Beyza Öztüranlı, (2013), “Uluslararası Mülteci Hukuku ve Türkiye”, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 62 (4), 1007-1061.
- Gall, Meredith D., Walter R. Borg, Joyce P. Gall, (1996), Educational Research: An Introduction, White Plains, New York: Longman Publishing.
- Gezgin, Mehmet F., (1991) “İşgücü Göçü Teorileri”, Sosyoloji Konferansları Dergisi, 23, 31-50.
- GİGM, (2018), Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, <http://www.goc.gov.tr/>, (Er.Tar: 01 Ekim).
- GİGM, (2019), Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, http://www.goc.gov.tr/icerik3/gecici-koruma_363_378_4713/, (Er.Tar: 23 Mart).

- Gurieva, Lira K. and Aleksandr V. Dzhioev, (2015), “Economic Theories of Labor Migration”, Mediterranean Journal of Social Sciences, MCSER Publishing, 6(6), December, 101-109).
- Güllüpinar, Fuat, (2012), “Göç Olgusunun Ekonomi-Politiği ve Uluslararası Göç Kuramları Üzerine Bir Değerlendirme”, Yalova Sosyal Bilimler Dergisi, 4, 53-85.
- Hagen-Zanker, Jessica, (2008). “Why do People Migrate? A Review of the Theoretical Literature”, MPRA Working Paper, Maastricht Graduate School of Governance, https://mpra.ub.uni-muenchen.de/28197/1/MPRA_paper_28197.pdf, (Er.Tar: 10.03.2019).
- ILO, (2014), World of Work 2014: Developing with Jobs. (2nd ed. rev.), International Labour Organization, Geneva: ILO.
- ILO, (2018), The ILO Response To The Syrian Refugee Crisis https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---exrel/documents/publication/wcms_357159.pdf, Update April, International Labour Organization, (Er.Tar.: 20.03.2019).
- Karasar, Niyazi, (2009), Bilimsel Araştırma Yöntemi, Kavramlar, İlkeler, Teknikler, Ankara: Nobel Yay.
- Kalkınma Bakanlığı, (2014), Onuncu Kalkınma Planı 2014–2018, Göç Özel İhtisas Komisyonu Raporu–2023, Ankara.
- King, R. (2012). Theories and Typologies of Migration: An Overview and a Primer, Willy Brandt Series of Working Papers, International Migration and Ethnic Relations, Malmö University, 3(12), <http://www.mah.se/upload/forskningscentrum/mim/wb/wb%203.12.pdf>. (Er. Tar.: 3 Mart 2019).
- Kurekova, Lucia, (2011), Theories of Migration: Conceptual Review And Empirical Testing in the Context of the EU Eastwest Flows, Paper prepared for Interdisciplinary Conference on Migration, Economic Change, Social Challenge, April 6-9, 2011, University College London, https://www.researchgate.net/publication/268393052_Theories_of_migration_Conceptual_review_and_empirical_testing_in_the_context_of_the_EU_East-West_flows, (Er.Tar.: 3 Mart 2019).

- Lee, Everett.S., (1966).“A Theory of Migration”, *Demography*, 3(1), 47-57.
- Lewis, Gareth, (1982), *Human Migration A Geographical Perspective*, New York: St. Martin’s Press.
- Lewis, Hannah, Peter Dwyer, Stuart Hodgkinson and Louise Waite, (2015), “Hyper-Precarious Lives: Migrants, Work and Forced Labour in The Global North,” *Progress in Human Geography*, 39(5), 580-600.
- Marfleet, Philip, (2006), *Refugees in a Global Era*, Basingstoke:Palgrave Macmillan.
- Massey, Douglas S., Joaquin Arango, Graeme Hugo, Ali Kouaouci, Adela Pellegrino, J. Edward Taylor, (1993), “Theories of International Migration: A Review and Appraisal”, *Population and Development Review*, 19(3), September, 431-466.
- Massey, Douglas S., Joaquin Arango, Graeme Hugo, Ali Kouaouci, Adela Pellegrino, J. Edward Taylor, (1998), *Worlds in Motion: Understanding International Migration at the End of the Millennium*. Oxford: Clarendon Press.
- Monica, Boyd, (1989), “Family and Personal Networks in International Migration: Recent Developments and New Agendas”, *International Migration Review*, 23(3), 638-670.
- Öztürkler, Harun, Türkmen Göksel, (2015), *Suriyeli Mültecilerin Türkiye’ye Ekonomik Etkileri: Sentetik Bir Modelleme, Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi (ORSAM) Yay., No:196, Ankara.*
- Ortaylı, İlber, (2006), “Genel Göç Olgusu”, *Uluslararası Göç Sempozyumu*, 8-11 Aralık 2005, İstanbul, 19-22.
- Patton, Micheal Q., (2002), *Qualitative Research and Evaluation Methods*, Thousand Oaks, California: Sage Pablucation.
- Peterson, William, (1958), “A General Typology of Migration”, *American Sociological Review*, 23(3), 256-266.
- SGDD, (2011), *Askıdaki Yaşamlar ve Alğıdaki Yaşamlar Projesi Araştırma Raporu, Sığınmacılar ve Göçmenlerle Dayanışma Derneğı, Ankara.*
- Sirkeci, İbrahim, (2006), “Küresel Kontrol Çabalarına Karşı Bireysel Aşma Çabalar: Türkiye Ve Irak Örneklerinde Uluslararası Göçün Evrimi”, *Uluslararası Göç*

Sempozyumu, 8-11 Aralık 2005, İstanbul, 33-39.

TBMM, (2018), Uluslararası İşgücü Kanunu Tasarısı (1/727) ve Sağlık, Aile, Çalışma ve Sosyal İşler Komisyonu Raporu, <https://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem26/yil01/ss403.pdf>, (Er. Tar: 3 Eylül).

Toksöz, Gülay, (2006) Uluslararası Emek Göçü, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.

TÜİK, (2018), <http://www.tuik.gov.tr>, (Er.Tar: 10.Eylül).

UN, (2017), United Nations, International Migration Report (Highlights), New York.

UNHCR, (2018), <http://www.unhcr.org/tr/>, (Er.Tar: 12 Eylül).

Wragg, Edward C., (1994), "Conducting and Analysing Interviews", Improving Educational Management Through Research and Consultancy, (Editors: N. Bennett, R. Glatter, R. Levacic), The Openuniversity, 267-282.

World Bank Group, (2015), The Impact of Syrians Refugees on the Turkish Labor Market, by Ximena V. Del Carpio Mathis Wagner, Policy Research WorkingPaper 7402, <http://documents.worldbank.org/curated/en/2015/08/24946337/impact-syrians-refugees-turkish-labor-market> (Er. Tar.: Temmuz 2017).

Yaman, Ahmet, (2016), "Suriyeli Sosyal Sermayenin İnşası ve Yeniden Üretim Sürecinin Sivil Toplum ve Ekonomik Hayat Alanlarında İncelenmesi", Göç Araştırmaları Dergisi, 2 (3), 94-127.

Ekler:

Ek-1: Anket Soruları (11 Soru)

1- Türkiye de en çok neye ihtiyacımız olduğunu düşünüyorsunuz?

Paraya Ev için eşya-gıda Halktan anlayış-sevgiye

Sakin bir hayata Bir işte çalışmaya

2- Kendi ülkenizdeki meslek durumunuz nedir?

İşçi Memur Esnaf -Ticaretçi Şoför Ev Hanımı
Öğrenci Zanaatkâr Emekli Öğretmen Doktor
Mühendis Bilgisayar Programcılığı Aşçı Araba Tamircisi
Satış Elemanı Garson Diğer: _____

3- Türkiye’de bulunduğunuz yerdeki iş durumunuz nedir? :

Devamlı çalışıyor Çalışmıyor Arada sırada -Günlük çalışıyor

4- Türkiye de bulunduğunuz yerde çalışmıyor iseniz çalışmama nedeniniz nedir?

Herhangi bir iş bulamamak Niteliğime uygun iş bulamamak
Gerek görmemek Çalışma iznim yok

5- Türkiye de bulunduğunuz yerde çalışıyor iseniz çalışma durumunuz nedir:

İşçi Memur Esnaf-Ticaretçi Garson
Satış Elemanı Araba Tamircisi Doktor Öğretmen
Bilgisayar Programcılığı Mühendis Şoför
Serbest Meslek Diğer: _____

6- Türkiye de bulunduğunuz yerde çalışıyor iseniz işinizi kime bağlı olarak yapıyorsunuz?

Kamu-Devlet Özel Girişim Kendi işi

7- *Türkiye de bulunduğunuz yerde çalışıyor iseniz çalıştığımız işyeri/alan mesleki durumunuza uygun mu?*

Evet Kısmen Hayır

8- *Türkiye de bulunduğunuz yerde çalışıyor iseniz çalıştığımız işyerinden aldığımız ücretten memnun musunuz?*

Evet Kısmen Hayır

9- *Türkiye de çalışma izni alabileceğinizi biliyor musunuz?*

Evet Hayır Çalışma iznim var

10- *Devletin işgücü olarak sizi yeterli ölçüde değerlendirdiğini düşünüyor musunuz?*

Evet Kısmen Hayır

11- *Türkiye de bulunduğunuz yerde çalışıyor iseniz çalıştığımız yerde diğer çalışanların size yaklaşımını nasıl değerlendiriyorsunuz?*

Olumlu Olumsuz Duyarsız

